

Meisjessucces of jongensprobleem?

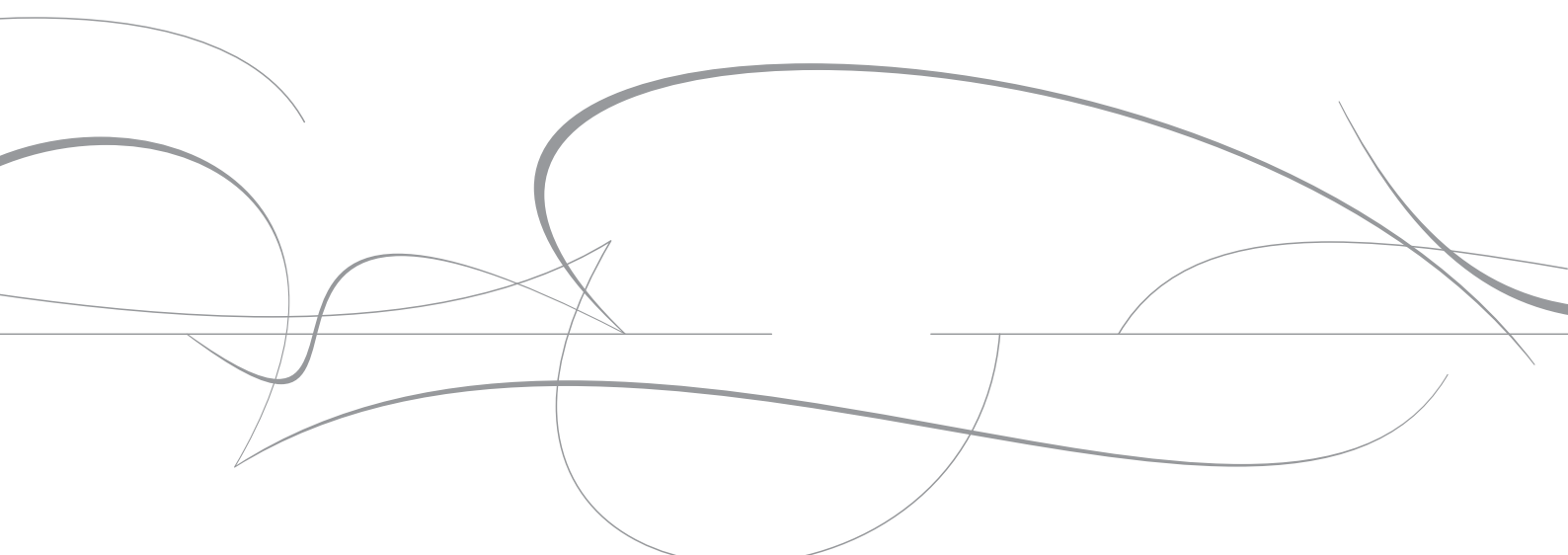
De groeiende achterstand van jongens in het onderwijs ofwel de voorsprong van meisjes

Meisjessucces of jongensprobleem?

De groeiende achterstand van jongens in het onderwijs
ofwel de voorsprong van meisjes

Jos Claessen

Deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door de financiële ondersteuning van het ministerie Onderwijs, Cultuur en Wetenschap aan LOOK, Wetenschappelijk Centrum Leraren Onderzoek, van de Open Universiteit.

© LOOK - Open Universiteit 2013

Tenzij anders aangegeven mag het materiaal uit deze uitgave zonder voorafgaande toestemming openbaar gemaakt en verveelvoudigd worden door instellingen die gefinancierd worden uit publieke middelen, scholen, opleidingsinstituten en non-profitorganisaties ten behoeve van onderwijs- en onderzoeksdoeleinden, mits de naam van de auteursrechthebbende daarbij wordt vermeld: © LOOK - Open Universiteit.

Bij gebruik door andere instellingen / bedrijven of bij gebruik voor andere doeleinden dient eerst toestemming te worden gevraagd aan LOOK van de Open Universiteit.

Printed in The Netherlands.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	5
Samenvatting	7
1 Van achterstand naar voorsprong	9
1.1 Campagnes en acties	9
1.2 Helderheid	10
1.3 Studerenden en geslaagden in het hoger onderwijs: landelijk	10
1.4 Studentenaantallen op lokaal niveau: de Radboud Universiteit	12
2 Goed nieuws of slecht nieuws?	13
2.1 Andere verhoudingen, dezelfde beelden?	13
2.2 Feminisering van de samenleving	14
2.3 Internationale dimensie	15
3 Achterstand of voorsprong, wanneer?	17
3.1 Schoolloopbanen	18
3.2 Het basisonderwijs	18
3.3 Overgang van basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs	19
3.4 Het voortgezet onderwijs	20
3.5 De overgang van het voortgezet onderwijs naar het hoger onderwijs	22
3.6 De voortgang in het hoger onderwijs	22
3.7 Samenvattend	24
4 Verklaringen	27
4.1 Ondervertegenwoordiging van mannelijke docenten in het basisonderwijs	27
4.2 Veranderingen in het onderwijs	28
4.3 Jongens en meisjes, verschillen in snelheid en ontwikkeling	29
4.4 Sociaal-culturele veranderingen in de samenleving	30

5	Achterstand van jongens, voorsprong van meisjes. Een probleem?	31
5.1	Geen probleem	31
5.2	Miniprobleem	31
5.3	Echt probleem	31
6	Mogelijke interventies	33
6.1	Interventie A: meer mannelijke leerkrachten in het basisonderwijs	33
6.2	Interventie B: meer beweging en sport terug op school	33
6.3	Interventie C: weer aparte scholen voor jongens en meisjes invoeren	34
6.4	Interventie D: geef jongens meer de tijd	34
6.5	Interventie E: leren van geslaagde voorbeelden uit het vo	34
6.6	Interventie F: emancipeer de mannen	37
6.7	Interventie G: analyse maken van ho-uitval mannen en acties starten	37
6.8	Interventie H: een meer fijnmazige beschrijving en analyse maken van onderwijsloopbanen van jongens en meisjes	37
	Tot slot	38
	Literatuur	39
	Over de auteur	42
	Colofon	43
	Eerder verschenen rapporten en publicaties	45

Woord vooraf

LOOK (Wetenschappelijk Centrum Leraren Onderzoek) van de Open Universiteit verricht praktijkonderzoek naar de professionalisering van, door en met leraren. Dit onderzoek wordt uitgevoerd in nauwe samenwerking met de beroepsvereniging van leraren, de Onderwijscoöperatie.

Om de bestaande kloof tussen onderwijsonderzoek en de -praktijk te overbruggen, geeft LOOK het onderzoek vorm samen met leraren: co-creatie. Zij nemen actief deel aan het (reflecteren op) onderzoek. Vier wetenschappelijke onderzoeksprogramma's zijn hierbij leidend: Wat beweegt leraren?, Sociaal leren, Reflection in action en Professionele identiteit.

Onze werkwijze is waardevol voor het gehele onderwijs; van wetenschap tot de dagelijkse praktijk.

Het leidt tot lokale oplossingen, tot praktische kennis en instrumenten die leraren kunnen gebruiken en wetenschappelijke publicaties zoals deze.

De voorliggende publicatie beschrijft en analyseert een ingrijpende verandering in ons onderwijs, die zich min of meer onopgemerkt lijkt te voltrekken: de groeiende achterstand van jongens in het onderwijs, of de voorsprong van meisjes.

Prof. dr. Rob Martens

Wetenschappelijk directeur/hoogleraar LOOK
Open Universiteit

Samenvatting

In het schooljaar 2010/2011 behaalden 123.894 studenten een graad in het hoger onderwijs: hbo bachelor, wo bachelor en wo master. Achter dit imposante aantal gaat evenwel een scheefgroei schuil die tot nadenken stemt en reden is voor bezorgdheid. Er zijn forse verschillen tussen mannen en vrouwen. Mannen vormen de minderheid met 44 procent geslaagden (N = 54.318) en vrouwen leveren het leeuwendeel met 56 procent (N = 69.576).

Een discrepantie van deze omvang is meer dan verbazingwekkend. Een generatie geleden waren de verhoudingen immers nog volledig omgekeerd. In 1971/1972 vormden meisjes in het hbo een derde van alle studenten en in het wo bijna een kwart. Anno 2013 staan mannen op achterstand en vrouwen op voorsprong. Wat is er gebeurd in een tijdsgewricht van een generatie? Waar raken jongens in het onderwijs op achterstand? Wat is de impact van deze omslag op onze samenleving? Is deze verandering in studentenpopulaties iets om ons zorgen over te maken? Zijn er interventies waarmee mogelijk het tij gekeerd kan worden?

In deze publicatie breng ik verslag uit van mijn persoonlijke zoektocht naar de oorzaken van de onderwijsachterstand van jongens en de voorsprong van meisjes. Allereerst gaan we met behulp van het onderwijsloopbaanmodel na waar de wegen van jongens en meisjes uit elkaar lopen en wat de onderwijskundige en sociale impact van deze divergentie is. Vervolgens laat ik een hele reeks verklaringen voor deze ongelijkheid de revue passeren en voorzie deze van kritische kanttekeningen. Tot slot bespreek ik een aantal voorgestelde interventies op haalbaarheid en functionaliteit.

1 Van achterstand naar voorsprong

Verwondering maakt je wijzer en is vaak de eerste stap op weg naar nieuwe kennis. Dit rapport dankt zijn ontstaan aan een van mijn dochters. Als trotse vader was ik een paar jaar terug natuurlijk aanwezig toen zij na haar artsenexamen in Utrecht het diploma in ontvangst mocht nemen en de Eed van Hippocrates aflegde. Samen met 59 geslaagde medestudenten werd zij in het fraaie Academiegebouw van de Universiteit Utrecht in het zonnetje gezet. Het was een mooie en geanimeerde bijeenkomst en mijn dochter straalde.

Behalve trots was ik ook verwonderd en verbaasd. Want van de geslaagden was ruim twee derde vrouw. De mannen waren zwaar in de minderheid. Geen zeldzaam verschijnsel schijnbaar, vandaag de dag, gegeven een foto van een vergelijkbare sessie bij de VU in Amsterdam. Daarop komt zelfs geen enkele man voor! Ik was sprakeloos. Hoe kon dit? Waar lag dit aan?

FIGUUR 1.1 Diploma-uitreiking en eedaflegging na artsexamen (foto Joost van den Broek, collectie Hollandse Hoogte)

Tijdens de receptie na afloop kwam ik in gesprek met een studieadviseur die een tipje van de sluier oplichtte. Volgens hem was het simpel. *'Meisjes scoren hoger bij het vwo-eindexamen. Ze behalen hogere examencijfers. Bij studies met een numerus clausus worden ze op basis van hun examencijfers ofwel direct toegelaten ofwel hebben ze een hogere inlotingskans. De jongens hebben dan het nakijken.'* Aan de oorzaken van deze ontwikkelingen zijn we niet meer toegekomen. Het was een feestje, nietwaar?

1.1 Campagnes en acties

Ik kom nog uit een tijd dat de kaarten geheel anders lagen. Tijdens mijn opleiding tussen 1968 en 1972 en als onderzoeker stuitte ik constant op hetzelfde beeld: als het om onderwijs en diploma's ging bevonden meisjes zich altijd in de achterhoede. Niet dat de overheid dit niet probeerde te veranderen. Met de Mammoetwet uit 1967 maakten ook de traditionele meisjes- en jongensscholen definitief plaats voor gezamenlijk onderwijs.

Er kwamen acties en speciale campagnes om meer meisjes naar school te krijgen. De bekendste was wellicht *Een slimme meid is op haar toekomst voorbereid* uit 1989. De rode draad door deze campagnes was dat ze allen relatief weinig succes hadden. Het aandeel vrouwen en meisjes in het onderwijs groeide wel, maar dat ging slechts mondjesmaat. In het hoger- en wetenschappelijk onderwijs zelfs tergend traag.

Nee, dan 2013. De opmars van de vrouw in het onderwijs lijkt niet te stuiten. Op tal van fronten lopen de meisjes voorop, zowel numeriek als in studieniveau en prestaties. Vandaar mijn verwondering. Wat is er gebeurd? Staat de wereld op zijn kop? Is er iets mis met onze jongens? Ik besloot me in het thema te verdiepen. Welke oorzaken kunnen we ontdekken? Moeten we als samenleving de zaak op zijn beloop laten? Of juist bijsturen om de specifieke talenten van jongens niet verloren te laten gaan?

1.2 Helderheid

Ik heb niet de illusie dat mijn betoog daar ultieme helderheid over verschaft. Sommige deskundigen zullen mijn bevindingen onderschrijven. Anderen zullen het er fel mee oneens zijn. Gelukkig maar, zeg ik dan. Want dat betekent dat mijn onderzoek in ieder geval voer is voor een leuke discussie.

Op voorhand wil enkele belangrijke punten aanstippen. Allereerst: er gaapt nogal een afstand tussen het onderkennen van het probleem en het vinden van een oplossing. Verder hoop ik aan te tonen dat ik een onderwerp aanroer dat ons allemaal raakt. Bij de politiek staat deze kwestie nu nog laag op de agenda. Dat gaat onvermijdelijk veranderen als we zien wat er allemaal op onze maatschappij afkomt, de komende decennia.

1.3 Studerenden en geslaagden in het hoger onderwijs: landelijk

Voor de context is het goed om eerst wat feiten op een rijtje zetten. Zowel het aantal studenten aan het hbo als aan het universitair onderwijs groeide tussen 2004 en 2011. In het schooljaar 2011/2012 zaten er in ons land bijna 670.000 studenten in de schoolbanken, waarvan ruim twee derde op het hbo. Inmiddels is de stijging van de instroom gestopt.

Maar hoe staat het nu met de verhouding mannen/vrouwen? Daarvoor duiken we eerst in de geschiedenis. Aan het begin van de vorige eeuw waren hoger onderwijs en universiteiten *terra incognita* voor meisjes. De eerste vrouw op een Nederlandse universiteit was Aletta Jacobs die in 1871 naar de Universiteit van Groningen ging. Zij was tevens de eerste vrouw die arts werd en de eerste vrouw die promoveerde. Johanna Westerdijk was de eerste vrouwelijke hoogleraar. In 1917 werd zij (buitengewoon) hoogleraar fytopathologie in Utrecht.

In 1900/1901 was nog geen 5 procent van de ingeschreven studenten vrouw. Het aandeel vrouwen nam tot begin jaren zeventig maar heel langzaam toe. Toen was ongeveer 20 procent van de studenten vrouw. Dit aantal groeide naar ruim een derde in 1983/1984. *Inmiddels staan er sinds 2006/2007 meer vrouwen dan mannen ingeschreven aan de Nederlandse universiteiten!*

In het hbo was het van hetzelfde laken een pak. In 1950/1951 was minder dan een derde van de ingeschreven studenten vrouw. Daarna groeide dit aantal stap voor stap: van ruim een derde in het begin van de jaren zeventig naar 44% in 1983/1984. *Vanaf 1997/1998 zijn er meer vrouwelijke dan mannelijke studenten in het hbo!*

Dan nu de cijfers:

TABEL 1.1 Verhoudingen mannen en vrouwen in het hoger onderwijs

	Totaal	Mannen	Vrouwen	% Mannen	% Vrouwen	% +/-
Aantal studerenden hbo in 2011/2012	423.719	203.875	219.844	48,1%	51,9%	3,8%
Aantal studerenden wo in 2011/2012	245.322	118.841	126.481	48,4%	51,6%	3,2%
Aantal 1e jaars hbo in 2011 / 2012	98.884	47.174	51.710	47,7%	52,3%	4,6%
Aantal 1e jaars wo in 2011 / 2012	52.826	25.032	27.794	47,4%	52,6%	5,2%
Aantal geslaagden hbo bachelor in 2010 /2011	61.494	26.061	35.433	42,4%	57,6%	15,2%
Aantal geslaagden wo bachelor in 2010/2011	30.769	13.759	17.010	44,8%	55,2%	10,4%
Aantal geslaagden wo master in 2010/2011	31.631	14.498	17.133	45,8%	54,2%	8,4%

Wat valt er nu op te merken?

- Vrouwen hebben de mannen inmiddels gepasseerd in aantallen studenten. Mannen staan dus op achterstand.
- Bij de eerstejaarsstudenten wordt deze achterstand zelfs iets groter. Door deze trend zullen mannen van jaar tot jaar verder achterlopen.

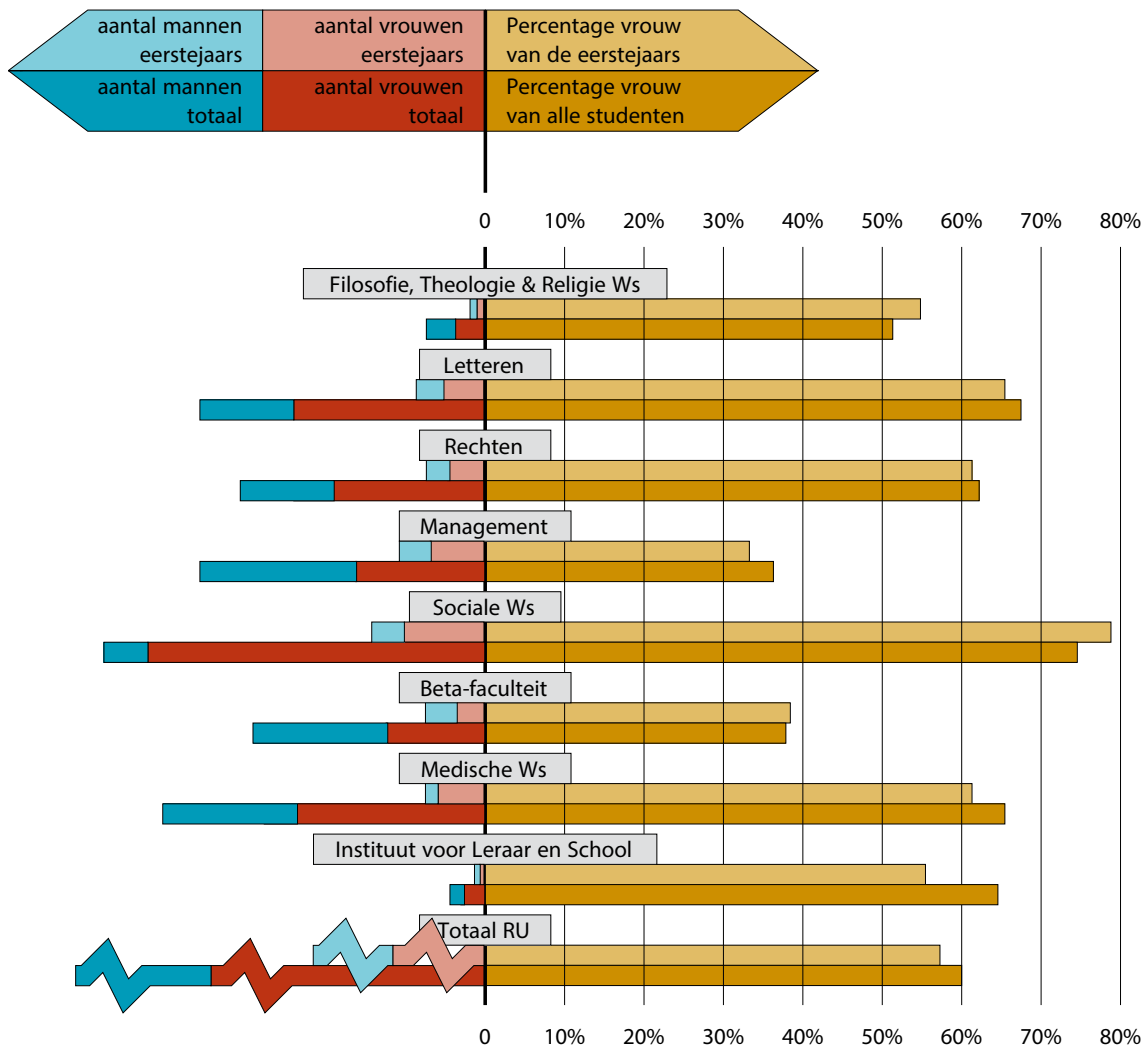
Ronduit dramatisch zijn de aantallen geslaagden!

- In 2010/2011 haalde 15 procent meer vrouwen dan mannen het diploma hbo-bachelor. Voor het diploma wo-bachelor scoren vrouwen ruim 10 procent hoger.
- Voor het diploma wo-master is het verschil ten gunste van de vrouwen ruim 8 procent.

Helaas hebben we geen gegevens per studiejaar. Daardoor weet je niet waar en wanneer de mannen afhaken. Trekken vrouwen en mannen gelijk op tot aan het afsluitend examen of (en dat lijkt waarschijnlijker) is er een jaarlijkse aftocht van mannen? Het lijkt erop dat mannelijke studenten vooral in het eerste jaar afhaken. Raakt het bindend studieadvies vooral mannen?

1.4 Studentenaantallen op lokaal niveau: de Radboud Universiteit

Wat betekenen deze cijfers nu voor een concrete universiteit? Als voorbeeld nemen we de Radboud Universiteit die, zoals elke universiteit, haar eigen populatiekenmerken heeft. Vrouwen vormen 60% van alle studenten. We zien dat zij in de meerderheid zijn in bijna alle faculteiten (uitzonderingen zijn Management en Bèta-wetenschappen). Door de grotere instroom van vrouwelijke eerstejaars worden de verschillen steeds groter.

FIGUUR 1.2 Studenten Radboud Universiteit, aandeel mannen/vrouwen (Haverkamp, 2012)

We begonnen ons referaat met de vraag: Behalen meisjes/vrouwen betere studieresultaten in het hoger onderwijs dan jongens/mannen? Het antwoord daarop is dus ja: jongens/mannen staan op behoorlijke achterstand en deze achterstand groeit van jaar tot jaar.

2 Goed nieuws of slecht nieuws?

Hoe moeten we het oprukken van meisjes en vrouwen in het onderwijs nu duiden? Allereerst is het natuurlijk goed nieuws voor de meisjes. Altijd hobbelden ze achteraan, maar binnen een generatie hebben ze voor een omslag gezorgd. En dat op eigen houtje, zonder aanvullende hulp van de overheid. Dat laatste doet diezelfde overheid wel om leerlingen vooruit te helpen die om andere redenen moeilijk hun weg vinden in het onderwijs. Inclusief de extra investeringen die daarbij horen. Maar waarom lukt het bij meisjes dan wel en bij andere doelgroepen (sociaal economische achterstand en etnische achterstand) niet die afstand te overbruggen?

2.1 Andere verhoudingen, dezelfde beelden?

Het achterlopen van meisjes in het onderwijs is vele malen onderwerp van studie en onderzoek geweest. In de monumentale publicatie *Onderwijs: Bestel en Beleid* dat in 1981 onder supervisie van oud-onderwijsminister Jos van Kemenade verscheen, maakt P. Jungbluth gewag van een omvangrijke sekse-ongelijkheid begin jaren zeventig. Redenen voor deze achterstelling van meisjes waren uiteenlopend. Vastgeroeste maatschappelijke rolpatronen en gezinsverhoudingen bijvoorbeeld. Maar ook een schoolcultuur die door mannen werd gedomineerd, stereotype onderwijs- en beroepskeuzes van meisjes en aparte klassen voor jongens en meisjes.

In de tweede versie van *Onderwijs: Bestel en Beleid* uit 1986 hangt de vlag er voor de meisjes iets beter bij. 'Ze zijn dan bezig hun onderwijsachterstand in te halen, blijven langer in het onderwijs en bereiken hogere eindniveaus dan in de jaren zeventig', concludeert onderzoeker M. Beker. Toch houden ze nog altijd geen gelijke tred met de jongens. In 1971/1972 vormden de meisjes nog geen kwart van het aantal studenten in het wo. In 1983/1984 is dat ruim een derde. In het hbo groeit de vertegenwoordiging van meisjes van ruim een derde naar 44 procent.

De factoren voor de achterstand zijn dezelfde als vijf jaar eerder. Het hoger onderwijs blijft overwegend een mannenwereld, de leermiddelen ademen een mannelijke kijk op het leven en leraren hebben rolbevestigende meningen over meisjes. Dit laatste wordt wel het Pygmalion-effect genoemd. Curieus detail is dat in beide publicaties de ongelijke verdeling tussen mannelijke en vrouwelijke leerkrachten in het lager onderwijs als grondslag wordt genoemd voor de schoolachterstand. De meeste vrouwen stonden in 1986 voor de klas, slechts weinigen zaten in de schoolleiding. Anno 2013 is dat nog steeds zo. Maar nu wordt dit gegeven juist gebruikt als verklaring voor het feit dat jongens in het onderwijs in het defensief zijn geraakt. De verhoudingen zijn omgekeerd, maar de bewijslast blijft onveranderd!

Nog even over die leerkrachten en het Pygmalion-effect. Het Pygmalion-effect houdt in dat iemand zich gaat gedragen naar de verwachting die gezaghebbende anderen van hem of haar hebben. Pygmalion was een Griekse prins en beeldhouwer uit de mythologie die uit ivoor een vrouwenfiguur maakt naar zijn ideaalbeeld en daar verliefd op raakt. Na een smeekbede wordt het beeld door de godin Aphrodite tot leven gewekt en wordt dat zijn (ideale) vrouw. Pygmalion is ook de naam van een toneelstuk uit 1913 van G.B. Shaw, waarin professor Henry Higgins de eenvoudige bloemenverkoopster Eliza Doolittle door zijn invloed op haar weet te ontwikkelen tot een intelligente en verfijnde vrouw die zich in de hoogste kringen kan bewegen.

In zijn beroemde experiment uit 1992 maakte Robert Rosenthal van Harvard aannemelijk dat het Pygmalion-effect ook in het onderwijs speelde. Hij nam intelligentietesten af bij leerlingen, vervalste de uitkomsten willekeurig en speelde ze door aan de leerkrachten. Later bleek dat de leerlingen die als 'intelligent' uit de bus kwamen het op school beter deden dan degenen met het predikaat 'minder intelligent.' Dit zou komen omdat de docenten meer van hun slimme leerlingen verwachtten en onbewust meer aandacht aan hen besteedde. Dit kwam hun presteren op school ten goede.

Docenten zouden in het verleden de schoolprestaties van meisjes stelselmatig te laag inschatten en hen conform die *self fulfilling prophecy* behandelen. Met als gevolg dat de school meisjes niet warm maakte voor

een hogere opleiding. Het is tijd om al deze verklaringen nog eens tegen het licht te houden. Lag het inderdaad aan de leerkrachten en hun lagere verwachtingen van meisjes? Of aan de ouders die meestal net zo vast zaten in een traditioneel wereldbeeld? Of kwam het vooral door de aparte jongens- en meisjesscholen die toen nog gemeengoed waren? Is er anno nu opnieuw sprake van een Pygmalion-effect, maar ditmaal een dat de meisjes in de kaart speelt? En waaruit bestaat dat dan?

2.2 Feminisering van de samenleving

Onmiskenbaar rukken de vrouwen op in alle sectoren van onze samenleving. Op sommige terreinen met reuzenstappen. Zelfs in disciplines die lange tijd exclusief tot het mannelijk domein leken te horen, zoals medisch specialisten en rechters. Dit heeft grote sociale en economische gevolgen.

Het opleidingsniveau van de beroepsbevolking maakt het aannemelijk dat deze beweging zich alleen maar voortzet. Enkele cijfers: in 2009 zijn in Nederland van de beroepsbevolking onder 35 jaar de vrouwen hoger opgeleid dan de mannen (Hartgers & Portegijs, 2009). Volgens het *Jaarboek Onderwijs in cijfers 2010* en het *Onderwijsverslag 2010/2011* was in 2009 42% van de vrouwen jonger dan 35 jaar hoger opgeleid. Bij de mannen lag dit percentage op 33%. Ter vergelijking: dertien jaar terug lagen die percentages respectievelijk op 27% en 29%. In 2010//2011 behaalden een kleine 70.000 meisjes een graad of diploma in het hoger onderwijs. Bij de jongens waren dat er minder dan 55.000.

Linksom of rechtsom: het glazen plafond gaat dus scheuren. De universiteiten krijgen steeds meer meisjesstudenten. Waardoor straks (over dertig jaar?) waarschijnlijk de vrouwelijke hoogleraren in de meerderheid zijn. Voor de mannen resteert de troost dat ze dan weliswaar dommer zijn, maar wél het sterke geslacht blijven. Arme jongens dus? Niet helemaal. Want elk nadeel heeft ook zijn voordeel, om eens een bekendheid van het mannelijk geslacht te citeren. Denk eens aan de partnermarkt. Een hoog opgeleide man is een schaars goed op een markt waar vrouwen die de diploma's en getuigschriften zo uit hun mouw schudden de dienst gaan uitmaken. Niet voor niets beleven datingbureaus voor hoger opgeleiden nu al gouden tijden.

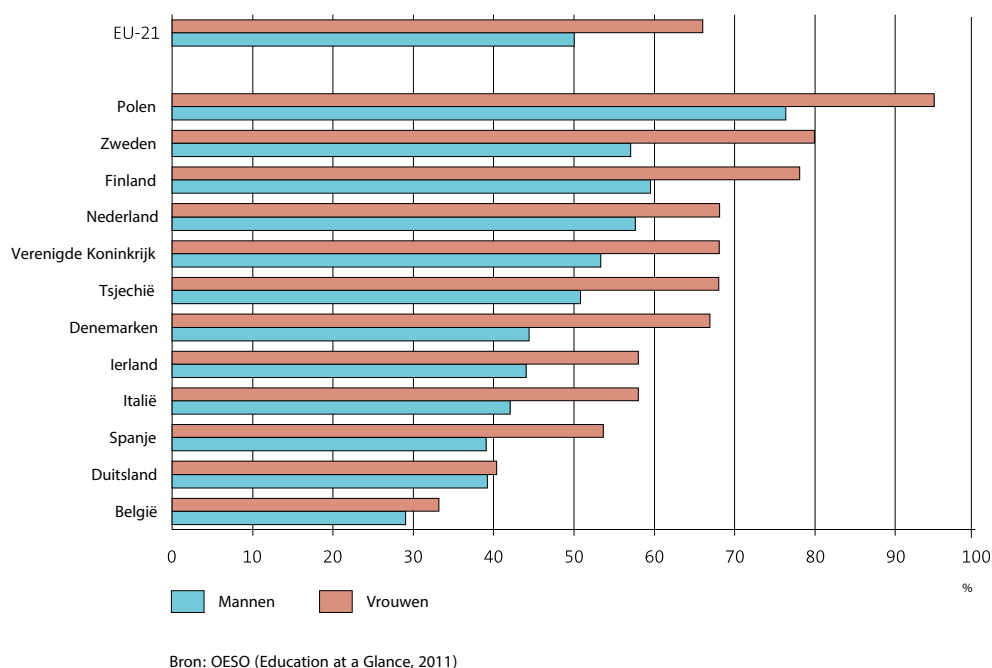
Zijn we onderweg van patriarchaat naar matriarchaat? In haar boek *The end of men and the rise of women* uit 2012 schetst de Amerikaanse feministe Hanna Rosin de contouren van een VS waar het inderdaad die richting uit gaat. De kanteling van de economie van maakindustrie naar dienstverlening pakt gunstig uit voor vrouwen omdat brains daardoor meer gewicht in de schaal leggen dan spieren. In de VS hebben meer vrouwen dan mannen een baan. De vrouwen zijn er hoger opgeleid. In de arbeidersklasse ligt het gemiddelde inkomen van vrouwen hoger dan dat van mannen. In de lagere inkomensgroepen raakt het huwelijk uit de mode. Vrouwen kiezen er steeds meer voor alleen hun leven te organiseren zonder iemand om zich heen die hen een ouderwets rolpatroon opdringt. Waar de man in relaties voorheen de tandem bestuurde mag hij nu van tijd tot tijd meerijden op de bagagedrager.

Enkele anekdotes in de kantlijn laten zien dat het hier te lande dezelfde kant op lijkt te gaan. In het blad *Resource* van de Universiteit van Wageningen schrijft Linda van der Nat in November 2011: 'De Wageningse Universiteit, ooit een bolwerk van mannelijke agrariërs, telt inmiddels 117 vrouwen op elke 100 mannen. De universiteit is daardoor veranderd, vinden docenten. Meisjes zijn gemotiveerder, ijveriger en misschien wel snuggerder dan jongens'. En: 'Voeding en gezondheid is een studie die gedomineerd wordt door vrouwen. In mijn jaar begonnen we met zes mannen tegenover 110 vrouwen.' Deze Umwertung aller Werte heeft soms ook klein leed tot gevolg. Ik citeer uit hetzelfde artikel: 'In het oude Wiskundegebouw uit de jaren vijftig zijn twaalf herentoiletten tegenover zes damestoiletten. Dat zorgt in de pauze voor rijen. Gelukkig gaan we binnenkort verhuizen.'

2.3 Internationale dimensie

Wat we zien is dus een megaverandering. Maar voordat we te snelle conclusies trekken, is het goed eerst een blik over de grenzen te werpen. Zien we daar hetzelfde als in ons polderland? Wat blijkt; in vrijwel alle EU21-landen staan de vrouwen op kop. Een mooie illustratie biedt de zogeheten 'eerstejaarsratio'. Deze geeft aan welk deel van de jongeren van een bepaalde leeftijd ooit naar het hoger onderwijs zal gaan.

De 'eerstejaarsratio' was in de genoemde 21 EU-landen in 2008/2009 58 procent. Uitgesplitst naar mannen en vrouwen waren de percentages 50 procent versus 66 procent. Een flink verschil dus. In Nederland is de 'eerstejaarsratio' voor mannen 58 procent en voor vrouwen 68 procent. In negen andere EU landen bedroeg de afstand tussen mannen en vrouwen eveneens tien procent of meer. Alleen in België en Duitsland waren de verschilpercentages kleiner. De volgende tabel uit het *Jaarboek Onderwijs in cijfers 2011* laat dit duidelijk zien.

FIGUUR 2.1 Eerstejaarsratio's in enkele EU-landen naar geslacht, 2008/2009 (CBS: Jaarboek Onderwijs in cijfers 2011, blz, 218)

In *Kerncijfers 2007-2011* wordt ditzelfde verhaal weer op een wat andere wijze beschreven. 'In alle onderscheiden landen stonden in studiejaar 2008/2009 meer vrouwen dan mannen ingeschreven. In de 27 landen van de EU bedraagt het percentage vrouwelijke studenten gemiddeld bijna 60 procent. Nederland zit daar met 57 procent niet zo ver onder. In Finland en Zweden zijn de vrouwen met zo'n 63 procent goed vertegenwoordigd in de studentenpopulatie.'

Dit internationale karakter van de onderwijsachterstand van jongens krijgt nog maar weinig aandacht. In publicaties worden feiten en oorzaken in eerste instantie binnen ons eigen land gezocht. Die benadering is als vertrekpunt correct, maar onvolledig in haar uitwerking.

Wat betekent dat nu? Enerzijds zie je dat de grotere deelname van vrouwen aan het hoger onderwijs een internationale trend blijkt te zijn. Anderzijds is het zo dat de nationale onderwijsstelsels in de EU-landen nogal van elkaar verschillen op al hun onderdelen en kenmerken: al dan niet verplichte voorschoolse opvang, begin en einde van de leerplicht, vroege versus late selectie voor het voortgezet onderwijs enzovoort. Met andere woorden: welke conclusie moeten we nu verbinden aan de constatering dat onderwijsachterstand van jongens in het hoger onderwijs een Europa breed fenomeen is?

Want we moeten wel bedenken dat de werkelijkheid achter deze cijfers heel anders kan uitvallen: hoe is het hoger onderwijs in het betreffende land opgebouwd? Zowel hbo als wo of alleen wo? En in welke verhouding? Hoe staat het met de toelatingsvoorwaarden? Hoe is studiefinanciering geregeld? Wat is de hoogte van het collegegeld? Is er een bindend studieadvies na het eerste jaar?

3 Achterstand of voorsprong; wanneer?

Voordat we deze vraag stellen moeten we eerst een paar alternatieve verklaringen uitsluiten. Als er meer meisjes worden geboren dan jongens, dan is het ook logisch dat er meer meisjes dan jongens zitten in het ho. Het tegendeel is echter het geval. Uit de geboortecijfers van het CBS blijkt dat er jaarlijks meer jongens worden geboren dan meisjes!

TABEL 3.1 Geboorte naar diverse kenmerken*

	Jongens	Meisjes	Totaal	% jongens
1990	101.561	96.404	197.965	51,3%
1995	97.560	92.953	190.513	51,2%
2000	105.637	100.982	206.619	51,1%
2005	96.338	91.572	187.634	51,3%
2009	94.619	90.296	184.915	51,1%
2010	94.129	90.268	184.397	51,0%
2011	92.353	87.707	180.060	51,2%

* Bron: CBS Statline (2012). Geboorte naar diverse kenmerken. Laatst gewijzigd op: 22 juni, 2012.

Het is natuurlijk ook mogelijk dat er meer jongens dan meisjes overlijden. Ook dan is er een natuurlijke verklaring voor de discrepantie in het ho. Voor ons onderzoek is die vraag echter nauwelijks van belang omdat het om de leeftijdsgroepen van 10,5 jaar tot 30,5 jaar gaat. Daar zijn de verschillen miniem, getuige het volgende overzicht.

TABEL 3.2 Overlevingskansen naar geslacht en leeftijd*

Kans op bereiken van leeftijd van	Mannen	Vrouwen
-10,5 jaar	99,40%	99,54%
-20,5 jaar	99,16%	99,39%
-30,5 jaar	98,67%	99,16%
-40,5 jaar	97,91%	98,67%
-50,5 jaar	96,18%	97,20%
-60,5 jaar	91,21%	93,52%
-70,5 jaar	76,76%	85,74%

* Bron: CBS Statline (2012). Overlevingskansen naar geslacht en leeftijd. Laatst gewijzigd op: 29 november, 2011.

** Peiljaar is steeds 2007

Tot slot: hebben meisjes van nature dan een hogere intelligentie dan jongens?

Nee: sinds 100 jaar laten de diverse IQ-tests die zijn ontwikkeld telkens vergelijkbare scores met kleine nuances zien. In algemeen gemiddelden lopen jongens en meisjes min of meer gelijk op.

Dat betekent dus dat ergens in het onderwijs de onderwijsloopbanen van jongens en meisjes uit elkaar gaan lopen en dat we dat niet kunnen toeschrijven aan factoren als geboorte, sterfte of intelligentie.

3.1 Schoolloopbanen

Waar dat moment ligt, is niet zo eenvoudig te duiden. Het onderwijsveld is namelijk een gigantisch spoorwegstation waar van elk perron een andere trein vertrekt. En anders dan in het openbaar vervoer liggen de bestemmingen op deze reis niet in een overzichtelijk spoorboekje vast. We onderscheiden drie hoofdtrajecten waar het tijdens de rit al mis kan gaan: primair onderwijs, voortgezet onderwijs en hoger onderwijs. Achter bijvoorbeeld vo zit alweer een veelheid aan mogelijkheden zoals havo, vwo, en vmbo. Met ook weer elk varianten waar de route kan vastlopen.

Daarnaast zijn er de twee aansluitingen die problemen kunnen opleveren:

- van basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs
- van voortgezet onderwijs naar hoger onderwijs.

De aansluiting tussen de drie hoofdtrajecten kent ook weer een lange reeks varianten die kunnen verworden tot struikelblokken. Nemen we de lotgevallen van een willekeurige leerling op het basisonderwijs als voorbeeld onder de loep. De schoolprestaties zijn matig tot middelmatig maar de leerling maakt een mooie Cito-toets waar de score havo/vwo uitrolt. De school adviseert op basis van de eigen indrukken mavo/havo, maar de ouders zetten hoger in. De leerling start in de brugklas havo/vwo maar na een jaar blijkt er toch niet meer in te zitten dan havo. En dit is dan nog maar een geval uit duizenden!

Het treintje van iedere leerling gaat elk jaar verder met volgende zes versies:

1. 1 x voorwaarts binnen hoofdstroom: bijvoorbeeld van 3 havo naar 4 havo
2. 2 x voorwaarts binnen hoofdstroom (klas overslaan): bijvoorbeeld van groep 3 basisonderwijs naar groep 5
3. 1 x pas op de plaats maken is doubleren
4. 1 x omlaag is afstroom: bijvoorbeeld van 3 havo naar 3 vmbo
5. 1 x omhoog is opstroom: bijvoorbeeld van 1 havo naar 2 vwo

De zesde optie is dat leerlingen het onderwijs zonder diploma verlaten. Het gaat om vele duizenden afhakers per jaar. Daar zitten ook bekendheden uit de pers tussen zoals het zeilmeisje Laura en de twee hoogbegaafde broertjes die wegens dyslexie nu buitengaats met hun boot verkeren. In 2002 was het percentage voortijdig schoolverlaters 5,5 procent, oftewel 71.000 jongens en meisjes. In 2012 nog maar 2,7 procent, wat gelijk staat aan 36.000 leerlingen. In 2013 wil het Ministerie van OCW dat dit aantal is teruggebracht naar 25.000.

Laten we nu eens kijken hoe het de jongens en meisjes vergaat in ons onderwijs. Belangrijkste bronnen daarbij zijn de statistische informatie van het CBS via het web in de vorm van de database Statline en de publicaties van OCenW (*Kerncijfers en Trends in beeld*), de Inspectie van het Onderwijs (*De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag*) en het CBS (*Jaarboek onderwijs in cijfers*).

3.2 Het basisonderwijs

Het primair onderwijs telt in schooljaar 2011/2012 1,593 miljoen leerlingen (CBS, 2012). Deze leerlingen zijn verdeeld over drie soorten onderwijs: basisonderwijs (bao), speciaal basisonderwijs (sbao) en speciaal onderwijs (so).

- In het reguliere basisonderwijs zitten in dat schooljaar ruim 1.517.000 leerlingen.
- In het speciaal basisonderwijs (het vroegere LOM en MLK onderwijs) zitten bijna 42.000 leerlingen (tendens dalend door beleid overheid).
- In het speciaal onderwijs in de leeftijd 4-12 jaar zitten ongeveer 34.000 kinderen (aantal min of meer stabiel).

In het so onderscheiden we vier clusters:

1. leerlingen met een visuele handicap
2. leerlingen met een auditieve beperking en leerlingen met ernstige spraak-/taalmoeilijkheden
3. leerlingen met lichamelijke en/of verstandelijke beperkingen, langdurig zieken en zeer moeilijk lerende kinderen
4. leerlingen met ernstige psychiatrische en/of gedragsproblemen.

Wat weten we nu over de verdeling van jongens en meisjes?

- In het reguliere basisonderwijs is over de acht leerjaren in totaal de verdeling voor jongens 50,4 procent (765.000) en voor meisjes 49,6 procent (752.000).
- In het speciaal basisonderwijs is het contingent jongens bijna dubbel zo groot als het contingent meisjes (2011/2012: jongens 27.385 en meisjes 14.407).
- In het speciaal onderwijs zitten in alle clusters meer jongens dan meisjes en in cluster 4 zelfs viermaal zoveel jongens als meisjes; in totaal zijn daar 7 op de 10 leerlingen jongens.

Totaalbeeld

- We begonnen met iets meer dan 51 procent jongens bij de geboorte.
- In het reguliere basisonderwijs resteert daarvan 50,4 procent over alle jaren samen.
- Het lagere percentage jongens wordt verklaard door hogere uitstroom van jongens naar speciaal onderwijs.

Jammer genoeg hebben we geen gegevens over de verdeling van jongens en meisjes per leerjaar en evenmin over de instroom, doorstroom en uitstroom tussen basisonderwijs, speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs. Waarschijnlijk is het percentage jongens in leerjaar 8 van het basisonderwijs lager dan de eerder genoemde 50,4%. Vermoedelijk gaan leerlingen met een visuele of auditieve handicap al op heel jonge leeftijd naar het speciaal onderwijs.

3.3 Overgang van basisonderwijs naar het voortgezet onderwijs

We beperken ons daarbij tot het reguliere basisonderwijs en de overgang naar havo en vwo als hofleveranciers voor hbo en wo.

In de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs spelen vier variabelen een rol: de Cito-score, het advies van de basisschool, de keuze van de ouders en het aannamebeleid van de ontvangende school. Bij die Cito-toets past de kanttekening dat niet alle basisscholen hiermee werken. Ook nemen basisscholen niet altijd de Cito-toets bij alle leerlingen af. Grosso modo doen jongens het bij de Cito-toets net iets beter dan meisjes. Ze zijn wat beter in rekenen, meisjes wat beter in taal.

TABEL 3.3 Cito-toets scores 2011 naar geslacht*

Gemiddeld percentage vragen goed	Jongens	Meisjes
Alle vragen	74	73
Rekenen / wiskunde	74	67
Studievaardigheden	75	74
Taal	75	76

Over de hele trits Cito-toets, advies van de basisschool, schoolkeuze door ouders en aannamebeleid van de ontvangende school inzake het geslacht van de leerling hebben we geen data kunnen vinden. Ik neig persoonlijk naar de aanname dat deze factor geen gewicht in de schaal legt. Waarom zouden basisscholen bij

dezelfde Cito-score voor jongens lager adviseren dan voor meisjes? Waarom zouden ouders het advies van de basisschool voor hun dochter wel opvolgen, maar voor hun zoon een trapje lager kiezen? Waarom zouden de ontvangende scholen strengere normen voor jongens hanteren dan voor meisjes?

Deze veronderstelling lijkt plausibel, maar volgens Kerncijfers 2008-2012 zouden meisjes ten opzichte van hun behaalde Cito-score wat vaker een hoger advies meekrijgen dan jongens. Scholen kijken behalve naar de Cito-score ook naar andere competenties. Werkhouding is daarvan een belangrijke en daarop schatten de leraren meisjes competenter in dan jongens. Onlangs heeft het Gion (Timmermans e.a., 2013) een onderzoek gedaan naar de relatie tussen schooladviezen en onderwijsloopbanen. Daaruit dat bleek scholen inderdaad bij jongens iets vaker een lager advies geven dan door de Cito-uitkomst zou worden verwacht.

Bij hogere advisering zijn de verhoudingen omgekeerd. De verschillen tussen jongens en meisjes zijn weliswaar significant, maar relatief (zeer) klein. Wat ouders en ontvangende scholen vervolgens doen met deze adviezen is niet bekend. We blijven dan ook van mening dat er geen differentiële effecten voor jongens en meisjes in de overgang van bas naar vo voorkomen. Het blijft evenwel een aanname.

3.4 Het voortgezet onderwijs

We focussen hier op havo en vwo. Maar over welke aantallen spreken we dan? Die vraag is niet zo eenvoudig te beantwoorden door heterogene brugklassen en/of brugperiodes. Pas vanaf drie havo en drie vwo zijn er echte aantallen te geven. Over wat er in de eerste twee leerjaren van havo en vwo gebeurt, blijven we dus in het ongewisse. De veronderstelling is evenwel dat jongens het daar slechter doen dan meisjes.

Wat weten we in zijn algemeenheid over havo en vwo? In elk geval zat er groei in de aantallen in het verleden:

- voor havo in 1990 17% van alle leerlingen in het derde leerjaar van het gehele vo; 21% in 2000; 22% in 2005 en 23% in 2009.
- Vwo in 1990 15% van alle leerlingen in het derde leerjaar van het gehele vo; in 2000 18% in 2005 19% en in 2009 21%.

De stijging bij havo en vwo liep parallel aan de daling bij vmbo en is inmiddels tot stilstand gekomen. Er gaat ongeveer 50% van de leerlingen naar het vmbo en 50% naar havo/vwo.

Over de eerste twee leerjaren van havo en vwo hebben we geen cijfers. Toch trokken we eerder de conclusie dat in de onderbouw van havo en vwo al een eerste schifting plaats vindt. Deze uitspraak is gestoeld op percentages jongens en meisjes in het derde leerjaar voor het gehele voortgezet onderwijs. Het Jaarboek *Onderwijs in cijfers 2012* geeft de volgende gegevens: in 2010/2011 volgde in het derde leerjaar 22% van de jongens een havo-opleiding en 21% een vwo-opleiding. Met een aandeel van 23% op havo-3 en 24% op vwo-3 scoren meisjes dus beter. De geringe verschillen op havo-3 zijn geflatteerd: de jongens die afstromen van het vwo belanden op de havo.

Deze percentages moeten we afzetten tegen de uitspraak dat op elke 100 meisjes die een vwo-brugklas instromen, ook 100 jongens binnenstromen (Site Jongens en Onderwijs, Lydia Sevenster en Ingrid Schouten, 24-02-2013).

Vanaf leerjaar drie beschikken we voor havo en vwo alleen over het totale aantal t/m het hoogste leerjaar. Voorts zijn de slaagpercentages voor de eindexamens bekend (zie hieronder).

TABEL 3.4

Leerlingen en geslaagden naar woongemeente*

	Totaal	Mannen	Vrouwen	% Mannen	% Vrouwen
Aantal leerlingen havo 3-5 2011/2012	152.899	74.809	78.090	48,9%	51,1%
Aantal leerlingen vwo 3-6 2011/2012	163.810	77.011	86.798	47,0%	53,0%
Aantal geslaagden havo 2010/2011	42.370	20.378	21.992	48,1%	51,9%
Aantal geslaagden vwo 2010/2011	32.640	15.044	17.596	46,1%	53,9%

*

- Statline (2012). Leerlingen en studenten naar woongemeente vanaf 2000 / 2001. Laatste gewijzigd op: 5 oktober, 2012

- Statline (2012). Geslaagden naar woongemeente vanaf 2000 / 2001. Laatste gewijzigd op: 5 oktober, 2012

Waar in het basisonderwijs en op de Cito-scores de verhoudingen jongens/meisjes nog min of meer parallel liepen, wijken de schoolloopbanen van jongens en meisjes nu uiteen:

- We veronderstellen dat jongens en meisjes in gelijke verhoudingen naar de brugklas van havo en vwo gaan.
- In de eerste twee leerjaren van havo en vwo vindt al een eerste schifting plaats ten nadele van de jongens.
- Er zitten ruim 2 procent meer meisjes in de leerjaren 3-5 van havo en vwo.
- Voor vwo 3-6 is het verschil 6 procent.
- Vanaf de leerjaren 3 tot en met het hoogste leerjaar nemen de verschillen toe. We weten echter niet precies waar en in welke mate.

De aantallen geslaagden laten grote verschillen zien voor jongens en meisjes. Op havo bijna 4 procent minder jongens en op vwo loopt dat percentage op tot bijna 8 procent. Ergo: met name in de bovenbouw van havo en vooral vwo vallen stevige klappen.

Ook in de eindexamencijfers doet zich het verschil voelen. Jongens halen hogere cijfers (gemiddeld 0,2 punt hoger) voor het centraal examen dan meisjes. Meisjes halen daarentegen hogere cijfers dan jongens voor hun schoolexamen (gemiddeld 0,3 punt hoger) en daardoor valt hun examenscore uiteindelijk hoger uit. Dat is al jaren zo, in alle onderwijssoorten (Onderwijsverslag 2010/2011).

'Het gemiddelde eindexamencijfer vwo van de heren ligt al jaren twee tiende lager dan dat van de dames (6,8 ten opzichte van 7,0). Relevant, omdat dit gemiddelde een voorspeller is voor de prestaties die een student in het wetenschappelijk onderwijs zal neerzetten,' aldus Annelies Haverkamp ('De universiteit wordt een meisje,' *Radboud Magazine* 31 maart 2012).

In het begin van dit rapport maakten we gewag van een studieadviseur die de grote instroom van meisjes bij geneeskunde toeschreef aan de fors hogere examencijfers. Dat blijkt dus nogal mee te vallen in de praktijk.

Voorts is bekend dat jongens op havo en vwo vaker dan meisjes een stap terug moeten doen en meer vertraging oplopen (*Jaarboek Onderwijs in cijfers 2011*). De percentages hebben betrekking op havo- en vwo-brugklassers die begonnen in 2005/2006 en gevolgd zijn in hun schoolloopbaan tot het begin van 2010/2011.

TABEL 3.5

Afstroom, opstroom en vertraging naar geslacht*

	Mannen	Vrouwen
Havo opstroom	13%	18%
Havo afstroom	23%	13%
Havo vertraging	41%	35%
Vwo afstroom	15%	12%
Vwo vertraging	31%	19%

Jongens hebben vaker te kampen met afstroom en vertraging terwijl de meisjes vaker opstroom. Terzijde zij opgemerkt dat vertraging (eufemisme voor doubleren) een omvangrijk fenomeen is.

Ook voor havo en vwo geldt dat we behoefte hebben aan meer gedetailleerde cijfers over de schoolloopbanen van jongens en meisjes. In de meeste publicaties die zich met onderwijsachterstand van jongens bezighouden, eindigt hier het verhaal. Men kijkt ten onrechte niet naar wat er in het ho gebeurt. Voorstellen voor de aanpak van deze situatie blijven dan ook beperkt tot het vo.

3.5 De overgang van het voortgezet onderwijs naar het hoger onderwijs

Na het behalen van het diploma havo en vwo zijn er meerdere mogelijkheden:

- al dan niet tijdelijk stoppen met verder onderwijs (beperkte aantallen)
- vanuit havo naar vwo (heel beperkt aantal)
- vanuit havo naar mbo (heel beperkt aantal)
- vanuit havo naar hbo (is de hoofdmoot met 75%)
- vanuit wo naar hbo (heel beperkt aantal)
- vanuit vwo naar wo (is de hoofdmoot met 70%)

Cijfers en statistieken laten zien dat in de overgang van vo naar ho slechts een heel beperkt verlies optreedt:

- verschil aantal geslaagde havo-leerlingen naar geslacht: bijna 4% en verschil eerstejaars op hbo 4,6%.
- Verschil aantal geslaagden vwo naar geslacht: bijna 8 procent en verschil eerstejaars wo 5,2%.

Dat 'beperkt verlies' is met enige onzekerheid omgeven: hbo kent immers niet alleen instroom uit havo, maar ook uit vwo, uit met name mbo en uit wo (*Jaarboek Onderwijs in Cijfers 2011*). Voor het wo geldt dat naast de grote instroom uit het vwo ook hbo-studenten met minimaal een hbo-propedeuse kunnen instromen.

Eigenlijk weten we dus niet precies wat de differentiële effecten zijn van jongens en meisjes in de overgang van vo naar ho. We neigen naar geen tot een beperkt effect met de redenering 'als je als jongen je eindexamen vwo gehaald hebt, wil ook je ook naar de universiteit.' Om te toetsen of deze veronderstelling juist is, zouden we meer cijfers ter beschikking moeten hebben.

3.6 De voortgang in het hoger onderwijs

De afsluitende fase van de onderwijsloopbaan krijgt zijn beslag in hbo en wo. Zoals we al eerder in dit betoog hebben vastgesteld, zijn de sekseverschillen zonder meer verrassend en spectaculair te noemen. We herhalen hier de cijfers uit het eerste hoofdstuk.

TABEL 3.6 Verhoudingen mannen en vrouwen in het hoger onderwijs

	Totaal	Mannen	Vrouwen	% Mannen	% Vrouwen	% +/-
Aantal studerenden hbo in 2011/2012	423.719	203.875	219.844	48,1%	51,9%	3,8%
Aantal studerenden wo in 2011/2012	245.322	118.841	126.481	48,4%	51,6%	3,2%
Aantal 1e jaars hbo in 2011 / 2012	98.884	47.174	51.710	47,7%	52,3%	4,6%
Aantal 1e jaars wo in 2011 / 2012	52.826	25.032	27.794	47,4%	52,6%	5,2%
Aantal geslaagden hbo bachelor in 2010/2011	61.494	26.061	35.433	42,4%	57,6%	15,2%
Aantal geslaagden wo bachelor in 2010/2011	30.769	13.759	17.010	44,8%	55,2%	10,4%
Aantal geslaagden wo master in 2010/2011	31.631	14.498	17.133	45,8%	54,2%	8,4%

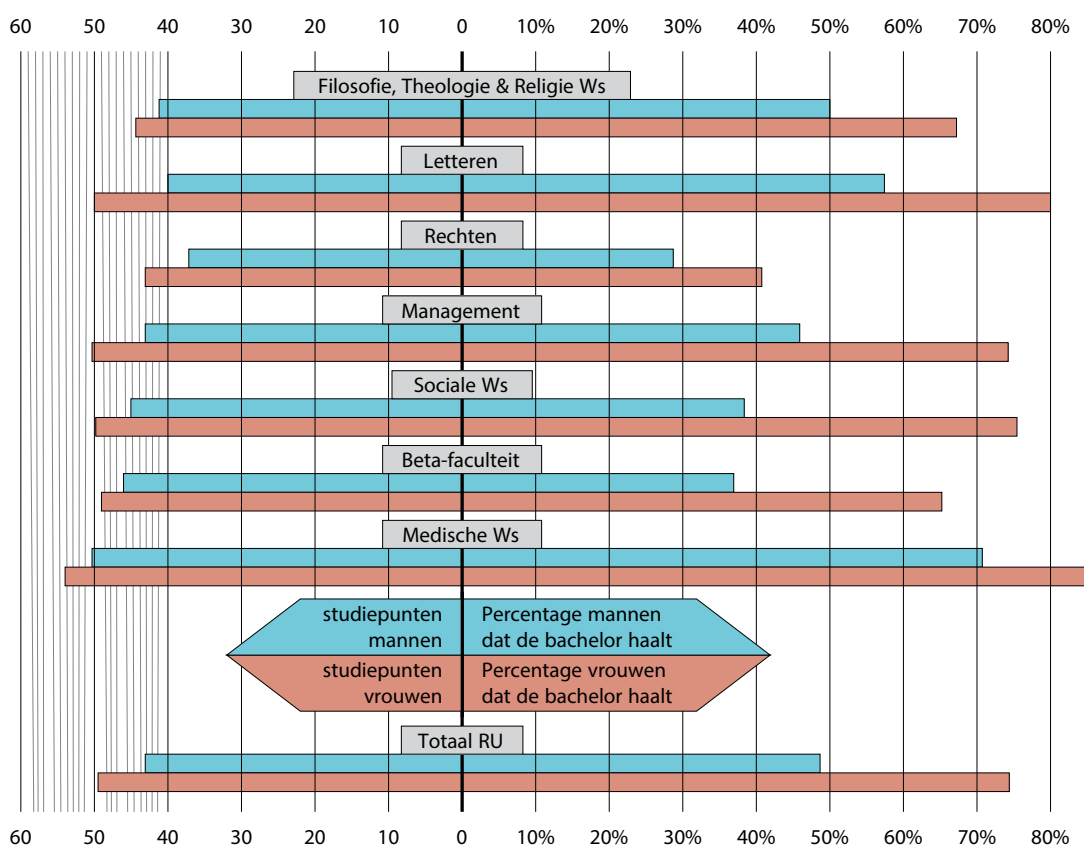
- Van de eerstejaars in het hbo is 52,3 procent vrouw, een verschil van 4,6 procent met de mannen.
- Van de hbo-geslaagden is 57,6 procent vrouw, een verschil van 15,2 procent.
- Van de eerstejaars in het wo is 52,6 procent vrouw. Dat scheelt 5,2 procent met de mannen. Van de afgestudeerden in het wo is respectievelijk 55,2 procent (bachelor) en 54,2 procent (master) vrouw, een verschil van 10,4 procent en 8,4 procent met de mannen.

De conclusie kan niet anders luiden dan dat in het ho sprake is van een substantiële uitval van mannelijke studenten. De 'man met de hamer' lijkt bij hen kind aan huis. Deze uitval lijkt met name in het eerste jaar op te lopen: 'Een kwart van de mannelijke studenten stopt na een jaar met de studie aan de Radboud Universiteit', schrijft Annemarie Haverkamp ('De universiteit wordt een meisje' in Radboud Magazine 31 maart 2012).

Klopt deze uitspraak over het eerste jaar en is deze generiek? In het Onderwijsverslag 2011/2012 lezen we: 'Verder valt op dat het eerste jaar van de studie een steeds sterker selecterende functie heeft. De uitval in het eerste jaar is in het studiejaar 2011/2012 opnieuw toegenomen. De groeiende aandacht voor een zorgvuldige intake en begeleiding compenseert blijkbaar niet de effecten van de selecterende maatregelen. Selectie aan de poort neemt toe. Verder schiet de voorlichting aan aankomende studenten regelmatig tekort.'

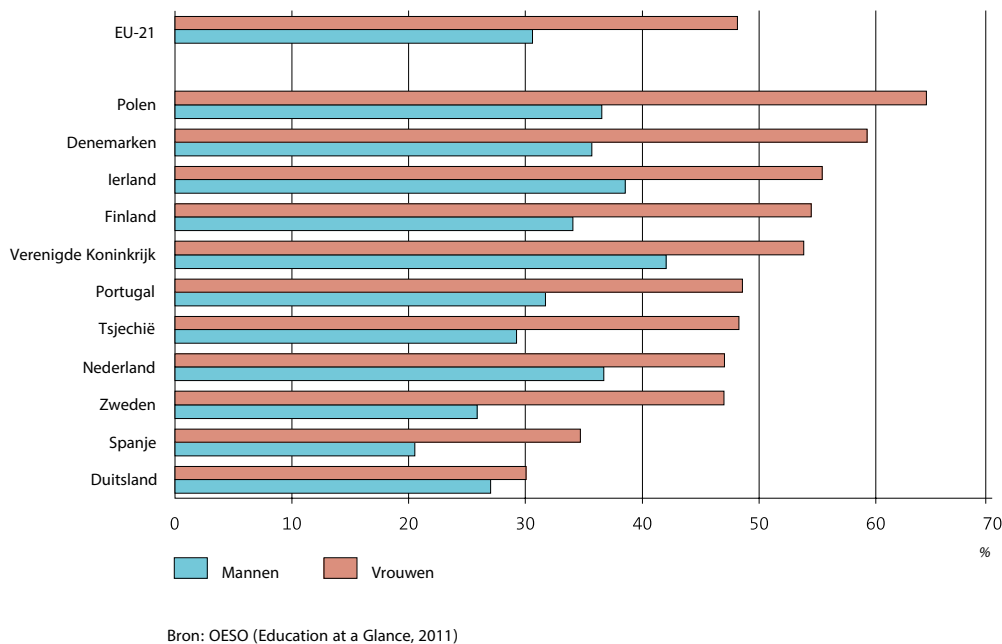
Afgezien van de verschillen naar sekse zijn de rendementen in het ho zorgelijk laag. In het hbo haalt slechts 38 procent van de voltijd bachelorstudenten het diploma binnen de nominale studieduur van 4 jaar. Na vijf jaar is dat 53 procent. In het wo had na de nominale studieduur van drie jaar 24 procent een diploma behaald. Na vier jaar is dat 45 procent en na 5 jaar 60 procent (Onderwijsverslag 2010/2011, blz. 175).

In het eerder genoemde artikel van Haverkamp staat een figuur die slechts ruimte laat voor een conclusie: de vrouwelijke studenten passeren hun mannelijke collega's aan alle kanten en in niet geringe mate!

FIGUUR 3.1 Studierendement van mannen en vrouwen aan de Radboud Universiteit (Haverkamp, 2012)

Vergelijkbare verschillen vinden we als we de blik verleggen naar Europa. 'Het aandeel vrouwen dat naar verwachting ooit een diploma zal behalen in het hoger onderwijs is in alle EU-landen groter dan het aandeel mannen dat ooit een studie zal afronden. Over de hele EU gerekend is de geslaagdenratio voor vrouwen 48 procent en voor mannen 31 procent. Deze aanzienlijke verschillen komen we in bijna alle EU-landen tegen (*Jaarboek Onderwijs in cijfers 2011*). Alleen Duitsland blijft weer iets achter, al staan ook hier de vrouwen op voorsprong.'

FIGUUR 3.2 Geslaagdenratio in enkele EU-landen naar geslacht, 2008/2009 (CBS: Jaarboek Onderwijs in cijfers 2011)

3.7 Samenvattend

- De verhouding jongens/meisjes is bij de geboorte 51 procent versus 49 procent.
- In het basisonderwijs kruipen deze percentages naar elkaar toe (50,4 procent versus 49,6 procent) doordat jongens relatief meer uitstromen naar speciaal basisonderwijs en speciaal onderwijs.
- In het basisonderwijs lijkt er geen substantiële differentiële uitval van jongens te zijn.
- Bij de afsluiting van het basisonderwijs scoren jongens en meisjes even hoog op de Cito-toets. Onze taxatie is dat bij de overgang van basisonderwijs naar voortgezet onderwijs geen selectieve uitval optreedt.
- Op havo en vwo worden de verschillen tussen jongens en meisjes echter groter. Waar de uitval van jongens optreedt, is niet in detail bekend. Vermoedelijk deels in de onderbouw en deels in de bovenbouw. Van de geslaagden voor het eindexamen op de havo zijn 51,9 procent meisjes (bijna 4 procent meer dan de jongens) en op het vwo 53,9 procent (bijna 8 procent meer).
- Bij de overgang van vo naar ho is er nauwelijks sprake van 'seksefactoren'. Deze veronderstelling is niet onderbouwd.
- Tijdens het ho gaan de schoolcarrières van mannen en vrouwen fors uit elkaar lopen als we kijken naar de aantallen geslaagden. Het lijkt of de verschillen daar nog groter zijn dan in het vo.
- In het voorafgaande hebben we de sporen van jongens en meisjes door het onderwijs op hoofdlijnen gevolgd. Meer gedetailleerde data zouden onze beschrijving en analyse verfijnen en daarmee ook een betere diagnose mogelijk maken.
- In het voorafgaande hebben we gezien dat binnen havo, vwo, hbo en wo de kloof tussen jongens/mannen

en meisjes/vrouwen steeds groter wordt. Dit beeld is volgens de Inspectie van het Onderwijs evenwel breder en geldt voor het *hele onderwijs*. 'Meisjes bereiken vaker het hoger onderwijs en halen vaker een diploma dan jongens. De schoolloopbanen van jongens verlopen vaker problematisch. Ze blijven vaker zitten, vallen vaker zonder diploma uit en kiezen vaker voor lagere onderwijssoorten dan meisjes.' (Onderwijsverslag 2009/2010). Deze bevinding geeft net als het Europese verhaal opnieuw te denken, maar wat eigenlijk? Onderwijsachterstand van jongens lijkt niet specifiek aan een bepaalde schooltype gerelateerd te zijn, maar waaraan dan wel? Eerder zagen we dat de voorsprong van vrouwelijke studenten in het hoger onderwijs een Europa breed fenomeen is. Deze voorsprong van meisjes resp. de achterstand van jongens blijft internationaal niet beperkt tot het hoger onderwijs. Ook bij lower secondary education/upper secondary education/post-secondary non-tertiary education scoren meisjes over de grens beter dan jongens (OECD: *Education at a Glance*, 2012).

4 Verklaringen

De verschillen in onderwijssucces voor jongens en meisjes zijn niet onopgemerkt gebleven. Regelmatig verschijnen er veronderstellingen en verklaringen.

Mogelijke verklaringen moeten wel aan bepaalde voorwaarden voldoen:

- De omslag van achterstand naar voorsprong heeft zich in een tot twee generaties voltrokken. De 'verklaring' moet passen binnen dit tijdsgewricht.
- Het onderwijssucces van meisjes doet zich in alle 21 EU-landen voor en zowel in het vo als ho. De 'verklaring' moet dus ook Europees zijn.
- In het basisonderwijs en de overgang naar het vo lopen de onderwijsloopbanen van jongens en meisjes min of meer parallel. De wegen splitsen zich in het vo en ho. De 'verklaring' moet hiermee sporen.
- Jongens doen het niet alleen slechter op havo, vwo, hbo en wo, maar ook in het vmbo en het mbo. De 'verklaring' moet dus plausibel zijn voor al deze onderwijstypen.

4.1 Ondervertegenwoordiging van mannelijke docenten in het basisonderwijs

Een van de mogelijke verklaringen is de ondervertegenwoordiging van mannelijke leerkrachten in het onderwijs, vooral in het basisonderwijs. Het aandeel van vrouwelijke leerkrachten is inmiddels gestegen naar ruim 80 procent (*Stamos, werkgelegenheid in fte, naar functie en geslacht in percentages, 2012*). Dit verschijnsel is Europees van karakter. In de EU21-landen is ruim 85 procent van de leerkrachten vrouw. Hierdoor (aldus de verklaring) ontbreekt een stimulerend en uitdagend rolmodel voor jongens. Met alle gevolgen van dien.

Toch zijn hier ook kritische kanttekeningen bij te plaatsen:

- De ondervertegenwoordiging van mannelijke leraren in Europa past mooi bij de Europa brede onderwijsachterstand van jongens.
- Als hier een oorzaak ligt, is het wel opmerkelijk dat er maar een beperkt aantal jongens in het basisonderwijs afhaakt.
- In het verlengde hiervan is het wel opmerkelijk dat de Cito-scores van jongens en meisjes gelijk zijn.
- Deze verklaring is ook in de literatuur omstreden. Timmerman en Van Essen (2004) stellen dat het nagenoeg geheel ontbreekt aan enig empirisch bewijs voor de stelling dat vrouwelijke leerkrachten de onderwijspositie van jongens ongunstig zouden beïnvloeden. Driessen (2004 en 2005) concludeert op basis van analyses van het PRIMA-cohort dat er geen effecten kunnen worden aangetoond van het geslacht van de leerkrachten op de prestaties, houdingen en gedrag van leerlingen in het basisonderwijs. Spilt e.a. (2012) constateren in hun onderzoek onder mannelijke en vrouwelijke leerkrachten in het primair onderwijs dat leraressen beter overweg kunnen met jongens dan hun mannelijke collega's.
- Het kan zijn dat in het bo inderdaad de kiem gelegd wordt voor de onderwijsachterstand van jongens die vervolgens in het vo tot volle wasdom komt. Maar waardoor? Te weinig uitdagend basisonderwijs? Gemakzucht? En wat is dan een 'uitdagend en stimulerend mannelijk rolmodel?' Wat zijn de effecten daarvan en waar en wanneer worden die zichtbaar?
- In het vo ontlopen de aandelen van mannen en vrouwen elkaar minder: een langzaam krimpende groep van 55 procent mannelijke leerkrachten en een gestaag groeiende groep van 45 procent vrouwelijke leraren (*Stamos, 2012*). Vreemd; in het vo loopt de achterstand van jongens juist op terwijl de aantallen mannelijke en vrouwelijke docenten meer in evenwicht zijn.

4.2 Veranderingen in het onderwijs

Andere verklaringen zoeken de oorzaak eerder in het onderwijs zelf:

- **Te weinig beweging en teveel passiviteit**

Vaker dan meisjes zijn jongens ingesteld op fysieke actie en beweging om hun energie kwijt te kunnen. Op school lukt dat steeds minder. Schoolzwemmen is wegbezuinigd en gymnastiek wordt steeds minder een volwaardig vak. Daarnaast zien we de opkomst van sociale media, games, tv en internet die maken dat jongens vaker op de bank blijven zitten in plaats van aan sport te doen of bij een vereniging te gaan. Dit is mogelijk een factor die hout snijdt, maar is daarmee ook verklaard dat in heel Europa jongens in het onderwijs achterlopen op meisjes? En waarom speelt deze factor niet in het basisonderwijs?

- **Accentverschuiving in het onderwijsaanbod: minder rekenen/wiskunde en meer talen en 'talig' onderwijs**

Als reden wordt ook wel eens genoemd dat het onderwijsaanbod anders is geworden. Talen zijn in opmars, ten koste van rekenen en wiskunde. Jolles (2013) redeneert: gemiddeld doen jongens/mannen het ruimtelijk en visueel beter. Wiskundig redeneren of routes vinden zijn hier voorbeelden van. Meisjes zijn doorgaans verbaal beter onderlegd. Ze herinneren zich makkelijker woorden en zijn in het algemeen taalvaardiger. Voor het verwerken van informatie in het onderwijs hanteren jongens vooral de visueel-ruimtelijke strategie. Meisjes maken vooral gebruik van de verbaal-linguïstische strategie. Onderwijs geeft meer aandacht aan verbaal-linguïstische taken ten koste van visueel ruimtelijke aspecten: Taal en woorden worden steeds belangrijker, het geven van presentaties en het samenvatten en schrijven van papers krijgen steeds meer nadruk. Dit gaat ten koste van de ruimtelijke en wiskundige component. Het huidige onderwijs staat steeds meer in het teken van samenwerken, discussiëren en presenteren. Dat sluit allemaal beter aan bij het op taal gerichte, meer sociale meisjesbrein dan bij het motorische en ruimtelijk georiënteerde jongensbrein

Ook hierbij horen enkele kritische noten.

1. Zou een factor van belang kunnen zijn, maar is niet onomstreden.
2. Doet deze verschuiving zich ook voor op het vwo waar altijd al zoveel 'talig onderwijs' was en waar destijds de jongens het wel goed deden? En waarom niet in het basisonderwijs?
3. Zijn het hbo en wo dan ook taliger geworden?
4. En hoe zit het dan met de Europabrede achterstand?
5. We zullen later zien dat succesvolle scholen in het vo de betere onderwijsprestaties van jongens niet bereiken door te sleutelen aan het 'taalvolume', maar door een uitgekende mix van structuur en autonomie aan te bieden.

- **Het Studiehuis**

Met de komst van Studiehuis/tweede fase in het vo is er een groter beroep gedaan op zelfdiscipline, planning en zelfstandigheid. Jongens zijn daar minder goed in (Coenen, Meng en van der Velden, 2011). Haverkamp zegt hierover: 'Scholieren moeten zelf plannen en organiseren. Jongens zouden hier slechter in zijn omdat die zichzelf overschatten. Meisjes zijn nu eenmaal braver en vlijtiger; als het op discipline aankomt rennen ze de andere sekse al snel voorbij. Ze zijn ook taliger. Een voordeel in het tweedefaseonderwijs, waarin het schrijven van werkstukken een belangrijke rol kreeg.'

Hierbij horen opnieuw enkele observaties vanaf de zijlijn.

1. De onderwijsachterstand van jongens doet zich in heel Europa voor, dat geldt niet voor het Studiehuis.
2. De onderwijsachterstand van jongens speelt in het hele onderwijs, ook daar waar geen Studiehuis is.
3. De conclusie dat het Studiehuis negatief uitpakt voor jongens, wordt niet ondersteund door onderzoek (zie brief Minister Marja van Bijsterveldt-Vliegenthart aan Tweede Kamer van 22 maart 2011 als reactie op Kamervragen).

4.3 Jongens en meisjes, verschillen in snelheid en ontwikkeling

Er zijn boekenkasten vol geschreven over verschillen tussen jongens/meisjes en mannen/vrouwen: in fysieke kenmerken, gedrag en schoolprestaties. Recent nog door Annemarie Boschloo in haar proefschrift uit 2012: *Schoolperformance in adolescents: an educational neuropsychology perspective*.

Ook de verschillen in de ontwikkeling van jongens en meisjes krijgen ruim aandacht. Uit Jolles 2013: 'Er wordt geschat dat drie kwart van de meisjes in emotionele en sociale ontwikkeling voorloopt op drie kwart van de jongens gedurende een behoorlijk deel van de adolescentie. Uit hersenonderzoek blijkt ook, dat bepaalde hersendelen bij (de meeste) meisjes enkele jaren eerder zijn uitgerijpt dan bij de (meeste) jongens. Jongens hebben een langere ontwikkeling die nog kan doorlopen tot ongeveer 25 jaar. De meeste meisjes zijn enkele jaren eerder in alle opzichten volwassen. De laatste jaren heeft het breinonderzoek een geweldige vlucht genomen. Je laat proefpersonen bepaalde handelingen verrichten en via heel krachtige MRI-scans (Magnetic Resonance Imaging) kun je dan heel precies vaststellen welk hersendeel in welke mate oplicht. Je krijgt dan van die bekende plaatjes met hersenafbeeldingen waar sommige delen kleuren. Voorts wordt er ook gebruikgemaakt van CT-scans (Computertomografie op basis van röntgentechnologie).

Ook Haverkamp doet een duit in het zakje: 'Anno 2012 is het ook hip om te wijzen op verschillen in het brein. Mannetjeshersenen doen er langer over om te rijpen. Het gaat dan vooral om dat deel dat de eigen acties kan evalueren en inziet dat bepaald handelen consequenties heeft. De hersenscan neemt de adolescente jongens in feite in bescherming.' Hersenonderzoek van o.a. Eveline Crone wijst uit dat de prefrontale cortex (afgekort PFC) zich zeker tot het 22e jaar blijft ontwikkelen. Dit hersendeel in het voorhoofd speelt een rol bij planning, organisatie en impulsbeheersing. Als het emotionele deel en de beloningsgebieden van de hersenen de overhand op de PFC krijgen, ontstaat roekeloos en impulsief gedrag. Voor jongens geeft Jolles (geciteerd in APS studie: Marechal, 2012) aan dat ze een tot twee jaar in ontwikkeling bij de PCF achter zouden lopen. Crone heeft inmiddels aangegeven dat dit simpele model van frontale corticale onrijpheid te kort door de bocht is. Pubers kunnen zich wel degelijk uren concentreren op wat hun interesse heeft, maar wat hun interesse heeft kan snel en sterk wisselen.

Dit thema wordt ook door anderen ter discussie gesteld. Zoals door Kuijpers in *Architectuur van leren voor de loopbaan: richting en ruimte* (2012). 'Gezien de uitkomsten van het hersenonderzoek tot nu toe is het aannemelijk te veronderstellen dat, als we in het onderwijs de kans laten liggen om leerlingen te stimuleren in zelfreflectie en zelfsturing, een grote groep leerlingen pas ver in de volwassenheid in staat is om een keuze voor vervolgopleiding te maken.'

Nog meer verschillen

Om er enkele te noemen:

- Jongens en meisjes produceren verschillende hormonen. Deze zijn van invloed op de ontwikkeling van de hersenen.
- Het onderwijs is veranderd in het nadeel van de jongens. Jongens hebben structuur nodig. Zo niet, dan leggen ze in de onderbouw geen stevige basis. Ze verliezen de motivatie om achterstand weg te werken en presteren onder hun kunnen.
- De huidige generatie leerlingen vindt school minder belangrijk dan hun ouders destijds. De sociale media en de games zijn nu de grote verleiders. Tijdens het gamen komt dopamine vrij, het hormoon dat emoties als genot en blijdschap aanstuurt. Hoe langer je speelt, hoe prettiger het gevoel. Onderzoek wijst uit dat jongeren tussen de 12 en 14 jaar gemiddeld 4,5 uur per dag aan gamespellen besteden. Hoe is in die arena trouwens het verschil tussen jongens en meisjes?
- De onderbouw is de kritieke periode. Jongens hebben vaker dan meisjes problemen met het invullen van hun agenda, het opruimen van het bureau, het maken van een planning en met het vooruit werken bij grote stukken lesstof. Als zij zich in de onderbouw een of twee jaar beperkt inzetten, krijgen ze in het bijzonder problemen met de talen. Door een gebrekkige woordenschat en grammaticakennis verliezen ze de moed,

scoren ze laag en kunnen ze blijven zitten. Als ze naar een lager schoolniveau worden verwezen raken ze vaak teleurgesteld door het gebrek aan uitdaging. Extra ondersteuning voor jongens in de onderbouw is daarom geboden.

- Er wordt relatief snel geschakeld van hersenonderzoek naar remedies in het onderwijs. Als blijkt dat het puberbrein pas later in de ochtend op gang komt, zou dat dan ook niet voor het onderwijs moeten gelden?

Bij dit overzicht passen enkele opmerkingen:

1. Niemand zal ontkennen dat er verschillen tussen jongens en meisjes bestaan. Het gaat ook om verschillen die ook Europees breed bestaan.
2. Dat de ontwikkeling van beide seksen niet synchroon in de tijd loopt, staat ook niet ter discussie.
3. Dat deze verschillen impact hebben op de onderwijsloopbaan van jongens en meisjes ligt voor de hand. Maar hoe precies en in welke mate? Ook bij meisjes zijn er achterblijvers. Net zo goed als onder jongens koplopers voorkomen. Je kunt evenwel geen echt experiment doen.
4. Verschillen tussen jongens en meisjes bestaan al veel langer dan de huidige generatie. Was dat vroeger dan geen probleem toen de jongens vooraan stonden? De hersenstam, cortex en neo-cortex zijn toch niet in één generatie veranderd?

4.4 Sociaal-culturele veranderingen in de samenleving

Eerder zagen we dat de onderwijsvoorsprong van meisjes in heel Europa een item is. Dat betekent dat de verklaring voor deze voorsprong deels buiten het onderwijs gezocht moet worden. Hieronder sommen we enkele factoren in grove lijnen op. De impact ervan is evenwel moeilijk aan te geven.

• Emancipatie van vrouwen

Dit zou wel eens een heel belangrijke verklaring kunnen zijn. Decennia lang en in verschillende golven is gevochten voor de emancipatie van vrouwen. Dit proces droeg ook bij aan het onderkennen van de waarde van onderwijsdeelname door meisjes. Stapje voor stapje is hun achterstand op dit punt gereduceerd. Inmiddels is de achterstand veranderd in een voorsprong die steeds groter wordt. De vrouwelijke trein 'dendert door.' Opmerkelijk is dat de recente *Hoofdlijnenbrief Emancipatiebeleid 2013-2016* van minister Bussemaker apart aandacht besteedt aan de verschillen tussen meisjes en jongens in het onderwijs. Zij schrijft: 'Was eerst het wegwerken van de onderwijsachterstand van meisjes een kerntaak, nu is de nieuwe realiteit van meisjessucces of jongensprobleem een van de thema's. Voorts ben ik van plan onderzoek uit te zetten naar mechanismen en oorzaken die ten grondslag liggen aan de verschillen in onderwijsrendementen tussen jongens en meisjes, zowel voor mbo als hbo en wo.'

• Veranderingen in het gezin

Het traditionele gezinspatroon staat op de helling. Voortaan werken beide partners, al dan niet parttime. Wat zijn de effecten hiervan? Hebben werkende moeders een stimulerend effect op hun dochters en werkt dat voor jongens averechts? We hebben een opvoeding gekregen waarbij onderhandeling een voorname plaats inneemt. Het traditionele, disciplinerende gezag van de vader is verdwenen. Hoe ervaren jongens dat? Is de peer group voor hun belangrijker geworden? Enzovoort.

• Verschuivingen in de beroepenstructuur

Met de overgang van de industriële sector naar de dienstensector raken typisch mannelijke beroepen steeds meer in onbruik. Tegelijk is in veel professies de zorgcomponent versterkt. Leidt deze verschuiving tot een verlies aan 'mannelijke' beroepen en daarmee ook van hun identiteit? Moeten mannen op zoek naar een nieuwe balans en straalt dat uit op jongens?

5 Achterstand van jongens en voorsprong van meisjes; een probleem?

Hieronder zetten we wat mogelijkheden op een rijtje.

5.1 Geen probleem

Historisch gezien hebben vrouwen heel lang in de achterhoede gezeten, het is daarom prima dat ze nu de rollen weten om te keren. Bovendien is het parcours nog niet helemaal afgelegd; er is nog steeds een glazen plafond voor vrouwen, en ze verdienen nog altijd minder dan mannen. Eerst maar eens wachten tot die ongelijkheid is weggewerkt.

5.2 Miniprobleem

Links en rechts tekenen zich wel enkele problematische ontwikkelingen af. Sommige beroepen feminiseren in sterke mate. Dat zal positieve maar ook negatieve gevolgen hebben. Het zij zo. Een plus voor hoger opgeleide jongens en mannen is dat ze op de relatemarkt een gewild object worden. Niet te zwaar aan tillen dus. Vroeger was het andersom en draaide de wereld ook gewoon door. Dat zal nu eveneens gebeuren.

5.3 Echt probleem

Nederland wil als kenniseconomie de toekomst in. Daarvoor is het nodig dat alle intellectuele talent optimaal wordt benut. Dat houdt in dat we ook de jongens binnenboord moeten zien te houden. Als het onderwijssucces van jongens het spoor volgt van de meisjes, zouden we jaarlijks ruim 23.000 studenten meer hebben in het hoger onderwijs (cijfers in 2011/2012 als referentie). Plus 15.000 meer geslaagden. In feite zelfs nog wat meer omdat er nu jongens zijn die afstromen van wo naar hbo.

Het lijkt erop dat bestuurders en politici langzaam oog beginnen te krijgen voor deze transformatie die zich onder onze ogen haast ongemerkt voltrekt. Dat er verschillen optreden in onderwijs naar geslacht en dat deze verschillen allengs groter lijken te worden, was bekend (zie bijvoorbeeld ook OCW: Trends in beeld 2010 en 2011; Onderwijsraad: *Stand van educatief Nederland, 2009*). Al deze cijfers leidden evenwel niet tot het luiden van de politieke alarmbel.

In 2010 bracht het ITS (Driessen & van Langen) een gedegen rapport uit over de onderwijsachterstand van jongens in Nederland. Conclusies uit dit onderzoek waren:

- In termen van termen van toetsprestaties is er geen sprake van systematische achterstand van jongens ten opzichte van meisjes.
- Op een aantal sociale en persoonlijke competenties verschillen jongens en meisjes. Soms (werkhouding en sociaal gedrag) zijn daarbij jongens in het nadeel.
- Jongens hebben een minder gunstige schoolloopbaan dan meisjes (meer naar speciaal onderwijs, vaker doubleren, kiezen meer voor lagere vormen van onderwijs, stromen meer af en gaan vaker voortijdig van school).
- In de afgelopen vijf tot tien jaar is de onderwijspositie van jongens en meisjes niet ingrijpend veranderd.

In 2011 reageerde minister Marja van Bijsterveldt op dit rapport. Zij gaf aan zich geen zorgen te maken over de kleine achterstand van jongens in schoolprestaties en schoolloopbanen en zag ook geen reden apart landelijk beleid voor jongens te ontwikkelen. Hierbij moet worden aangetekend dat de ITS-studie niet verder reikte dan het vo. Als destijds ook de studieresultaten in het hoger onderwijs waren meegenomen, zou de afweging van de minister wellicht anders zijn uitgevallen. Inmiddels zijn we drie jaar verder en vraagt minister Bussemaker zich in haar recente *Hoofdlijnenbrief Emancipatiebeleid af of we met dit 'meisjessucces' ook niet tegelijkertijd een 'jongensprobleem' hebben.*

6 Mogelijke interventies

Problemen in kaart brengen en een voorlopige diagnose opstellen is één, maar wat kun je nu aan oplossingen bedenken? Voordat we een aantal interventies uit de literatuur nader bekijken, is het goed nog eens de drie algemene bevindingen te memoreren uit in onze literatuurstudie:

- Onderwijsachterstand van jongens is een Europees fenomeen.
- Onderwijsachterstand van jongens doet zich na het basisonderwijs in alle schooltypen van het Nederlandse onderwijs voor.
- De grootste achterstand en uitval treedt op in het hoger onderwijs.

6.1 Interventie A: meer mannelijke leerkrachten in het basisonderwijs

Omdat ruim 80 procent van de leerkrachten in het basisonderwijs vrouw is, missen de jongens een uitdagend en mannelijk rolmodel. Dat past bij het beeld van een samenleving waar het patriërchaat over een breed front op de terugtocht is. Sevenster (2012): 'Vaders zijn vaak afwezig. Mannen verliezen hun rol als beschermer en kostwinner. Zolang mannen hun plaats nog zoeken, is het voor jongens onduidelijk wat van hen verwacht wordt.'

Sinds de jaren zestig heeft discipline een slechte naam gekregen. Volgens socioloog Bowen Paulle zijn zelfdiscipline en emotionele zelfbeheersing juist nuttig en moeten we deze waarden weer terugbrengen in de opvoeding. Ook de opmars van sociale media houdt jongens van een gedisciplineerd leven af. Daarnaast onderhandelen ouders en leraren liever dan dat ze het conflict aangaan. Door te weinig kritische feedback denken jongens dat ze bijzonder zijn en dat ze alles kunnen zonder zich te hoeven inspannen. Terwijl mannelijke invloed op dit punt wel gewenst. Volgens hoogleraar Louis Tavecchio bijvoorbeeld zijn mannen meer dan vrouwen in staat tot *tough love*, een stevige maar warme aanpak.

Enkele opmerkingen hierover:

- Een evenwichtiger verdeling naar geslacht is op zichzelf te verdedigen, afgezien van mogelijke bijdragen aan het verminderen van de onderwijsachterstand van jongens.
- Om van 80 procent vrouwen naar een fifty/fifty verhouding te gaan, zijn enkele tienduizenden mannelijke leerkrachten nodig. Waar halen we die vandaan?
- Pogingen om meer mannelijke studenten naar de Pabo te krijgen waren weinig succesvol. Zie de kritische kanttekeningen bij dit onderwerp in paragraaf 4.1.

6.2 Interventie B: meer beweging en sport terug op school

Meer beweging en meer sport op school is ongetwijfeld goed voor de gezondheid, het verminderen van obesitas. Sport bevordert sociale vaardigheden als zelfdiscipline, competitie en eigenwaarde. Mogelijk dat jongens hier meer baat bij hebben dan meisjes, maar:

- Is te weinig sport en beweging voldoende om het achterblijvende studiesucces van jongens in het hoger onderwijs te verklaren?
- Vermoedelijk zijn er flinke verschillen in lichamelijke oefening en sportdeelname in de verschillende Europese landen, terwijl meisjes het wel overal beter doen.

6.3 Interventie C: weer aparte scholen voor jongens en meisjes invoeren

Omdat de ontwikkeling van jongens en meisjes anders verloopt en jongens te maken hebben met een groeiende achterstand in het onderwijs, kun je overwegen om weer gescheiden onderwijs aan jongens en meisjes in te voeren. Toen de voorzitter (Wim Kuiper) van de Besturenraad, de vereniging van 540 christelijke schoolbesturen met 2200 scholen, in 2011 het idee opperde dat scholen zouden moeten experimenteren met gescheiden lessen voor jongens en meisjes, was hoon en gelach zijn deel.

Deze interventie lijkt geen reële optie. Uit onderzoek (Bruyckere & Hulshof, 2012) blijkt dat jongens en meisjes door gescheiden onderwijs niet beter gaan leren. Bovendien hebben we met de Mammoetwet in 1967 dit boek gesloten. Herinvoering van gesepareerd onderwijs lijkt een gepasseerd station.

6.4 Interventie D: geef jongens meer tijd

De praktijk wijst uit dat jongens vaker en sneller (tijdelijk) het spoor bijster raken. Achterblijven hoeft niet meteen ook afhaken te impliceren. Blijven zitten en daardoor langer op havo of wo blijven is geen schande: beter een kleine vertraging dan de eindbestemming duurzaam missen. Wat ook zou helpen is de overstap van vmbo naar havo en van havo naar vwo te vergemakkelijken. In de Mammoetwet was deze mogelijkheid stevig verankerd en werd deze in de praktijk veel gebruikt. Later werd daar via allerlei regelgeving zoveel mogelijk een rem op gezet (inefficiënte leerwegen en daarom kostbaar). Deze opstroomvariant is nu weer mogelijk. Op dit moment stroomt ruim 20 procent van de gediplomeerden van de theoretische leerweg uit het vmbo door naar de havo. Minder dan 3 procent van de havo-geslaagden zet de stap naar het vwo. Dit lage percentage komt niet door allerlei barrières, maar is het gevolg van de hbo-propedeuseroute. Een hbo-propedeuse biedt ook toegang tot het wo. Na het havo-examen is dit een jaar extra. Van havo-5 naar vwo-5 en vwo-6 vraagt twee jaar.

6.5 Interventie E: leren van geslaagde voorbeelden uit het vo

De achterstand van jongens in het onderwijs is ook de politiek niet ontgaan. De Tweede Kamer heeft inmiddels de resultaten binnen van twee onderzoeken: 'Jongens... aan de slag', van het APS en 'Succesvolle onderwijsaanpakken voor jongens in het voortgezet onderwijs' van het Kohnstamm Instituut. Door de SLO is op basis van deze studies een digitale handreiking *Omgaan met verschillen jongens/meisjes* ontwikkeld die oktober vorig jaar online ging.

Voor het onderzoek van APS (Marechal-van Dijken, 2012) en het Kohnstamm Instituut (Heemskerk, 2012) zijn vo-scholen geselecteerd waar jongens het relatief goed doen. Het APS heeft eerst bij drie succesvolle scholen voor havo en vwo in de onderbouw omvangrijke casestudies uitgevoerd: gegevens verzamelen bij leerlingen; interviews met succesvolle docenten; lesobservaties en gesprekken met de schoolleiding. Voorts heeft het APS op basis van literatuuronderzoek en docenteninterviews een overzicht (zie hieronder) opgesteld van meer jongensachtig gedrag.

TABEL 6.1

Overzicht van meer jongensachtig gedrag (gepubliceerd door SLO, 2012 en gebaseerd op APS-studie uit 2012)

Jongenskenmerken	
Beweeglijkheid	Jongens vinden het moeilijker om stil te zitten. Ze hebben behoefte aan beweging bij het leren. Dit heeft te maken met het hoge testosteronegehalte. Tegelijkertijd kunnen juist jongens ook erg hangen in de banken. Dit heeft er mee te maken dat de mannelijke hersenen overschakelen naar rusttoestand als ze niet een taak hoeven uit te voeren.
Leren door doen	Jongens leren meer door te doen dan door te luisteren. Ze willen graag dingen uitproberen en fouten maken en vooral praktisch aan de slag.
Gevoelig voor invloed van vriendengroep	Jongens zijn gevoelig voor regels binnen en belangen van eigen vriendenkring. Ze zijn gevoelig voor groepsdruk en voor hiërarchie in de groep: de stoerste jongen is het meest bepalend voor het gedrag van de groep.
Impulsief	Jongens reageren vaak snel en fysiek als ze zich aangesproken voelen. Ze zijn minder goed in remmen van impulsief gedrag.
Competitief	Jongens houden van competitie. Ze zijn gevoelig voor directe beloning; kunnen scoren, een goede prestatie laten zien. Competitie is uitdagend en geeft hen de mogelijkheid goed voor de dag te komen.
Risico's nemen	Jongens zijn meer geneigd tot risicogedrag. Ze durven en proberen een grens over te gaan en zijn minder geïnteresseerd iets te doen alleen omdat de leraar het zegt.
Overschatting van eigen mogelijkheden	Jongens schatten zichzelf en hun mogelijkheden vaak veel te positief in. Ze denken snel iets af te kunnen hebben en zijn al snel tevreden met het resultaat.
Directe aanpak van conflicten	Jongens lossen zaken directer op dan meisjes en doen dat fysieker. Ze kunnen in korte tijd heel boos worden, maar dit kan ook zo voorbij zijn.
Meer tijd nodig om gevoelens te kunnen uitleggen	Jongens zijn minder goed in staat om negatieve signalen in een context te plaatsen en de emotionele reactie onder controle te houden. Ook vinden ze het lastig om emoties om te zetten in gedachten en woorden. Ze hebben meer verwerkingstijd nodig voordat ze hun gevoelens kunnen uitleggen.
Afhaken bij monotoon geluid	Jongens willen leven in de brouwerij en haken bij een monotoon verhaal snel af. Ze 'registreren' de docent minder goed als hij monotoon praat.
Visuele voorkeur	Jongens hebben meer moeite met het onthouden van geschreven en gesproken tekst. Ze zijn visueel ingesteld en kunnen beelden makkelijker onthouden dan woorden.
Minder oogcontact	Jongens maken moeilijker oogcontact en houden zich meer afzijdig. Oogcontact levert hen meer stress op.
Geldingsdrang en leiderschap	Jongens hebben geldingsdrang en tonen dat naar elkaar en naar de docent. Ze hebben een duidelijke 'pikorde' en hebben ontzag voor hun leider.

Vervolgens bracht het Kohnstamm Instituut in kaart wat de sleutel tot het succes was. Dit gebeurde in drie stappen: een internationale literatuurstudie naar succesvolle pedagogisch-didactische aanpakken voor jongens in het vo; selecteren van een beperkt aantal scholen voor vwo, havo en vmbo-t waar jongens het bovengemiddeld goed doen; omvangrijke casestudies op die scholen met interviews met leidinggevenden, docenten en leerlingen plus aanvullend documentenonderzoek.

Wat bleek:

- Scholen waren zich er niet van bewust dat ze het relatief goed deden!
- Scholen hebben geen aparte aanpak voor onderwijs aan jongens of meisjes. Een goede organisatie, bekwame docenten en goed onderwijs zijn goed voor alle leerlingen!

Wat doen die effectieve scholen nu anders, meer of beter? Uit de digitale handreiking van de SLO, komt het beeld naar voren van scholen die in hun hele onderwijsconcept oog hebben voor de uiteenlopende onderwijsbehoeften van hun leerlingen (jongens én meisjes) en daar over de hele linie systematisch en actief op inspelen. Deze scholen lijken een mooie balans te hebben tussen structurering en autonomie te hebben gevonden (onderstaand overzicht is gebaseerd op SLO-publicatie).

- **Schoolorganisatie:** gemeenschappelijke visie op omgangsvormen en heldere en uniforme regels; goede zorgstructuur en begeleiding van leerlingen met daarbij specifieke aandacht voor jongens; stimuleren van overleg en afstemming tussen docenten.

- **Pedagogisch klimaat:** gevoel van veiligheid voor de leerlingen; heldere regels over omgaan met elkaar en ook toezicht op de naleving daarvan; mentoren die persoonlijke aandacht aan leerlingen geven; leerlingen leveren een actieve bijdrage aan de veiligheid op school; school houdt toezicht op orde en veiligheid.
- **Openheid:** ruimte geven in de klas aan het eigen verhaal van leerlingen; jongens praten niet zo gemakkelijk over hun problemen.
- **Omgaan met conflicten:** jongens reageren sneller en ook fysiek als ze worden aangesproken, zeker in groepsverband; laat conflicten niet escaleren; corrigeer gedrag op een positieve wijze en beloon positief gedrag; geef jongens directe feedback op ongewenst gedrag.
- **Extra-curriculaire activiteiten:** sport, cultuur, schoolfeesten en leerlingen een actieve rol in de organisatie geven.
- **Inspraak van leerlingen:** leerlingen stimuleren om mee te praten en te denken; leerlingen een actieve rol in het onderwijsproces geven; laten bijdragen aan school organisatorische taken.
- **Ouderbetrokkenheid:** adequate informatie geven; ouders betrekken bij het schoolgebeuren; mentoren betrekken ouders bij de bespreking van de studievoortgang.
- **Leerinhoud:** zorgen voor breed aanbod met voor elk wat wils; ruimte geven voor eigen keuzes; een aanbod dat leerlingen ook uitdaagt; de wereld van buiten de school binnen halen door uitnodigen van gastsprekers, maatschappelijke stages; aanbieden en organiseren van beroeps oriënterende activiteiten; inspelen op actuele onderwerpen.
- **Leeractiviteiten:** jongens hebben meer behoefte aan afwisseling om geconcentreerd en gemotiveerd aan het werk te blijven; concentratiespanne van 20 minuten is het maximum, anders gaan ze in de 'rustmodus'; zorgen voor variatie in werkvormen; variatie in lesmateriaal (schriftelijk/visueel/auditief); in stem en gedrag meer theater introduceren.
- **Kiezen voor activerende werkvormen:** zorgen voor activerende didactiek (activerende spelvormen/ competitie-elementen introduceren als quiz/leerlingen aan elkaar laten uitleggen; leerlingen fysiek laten bewegen; opdrachten die inspelen op de onderzoekende houding en aanpak van leerlingen.
- **Competitie:** competitieve leeractiviteiten spreken met name jongens aan; klas in subgroepen verdelen; korte en strakke tijdslimieten geven.
- **Werken met gemengde groepen:** jongens en meisjes kunnen veel van elkaar leren; in specifieke jongens of meisjesgroepen versterkt het gedrag van de sekse zichzelf en dat is niet gunstig voor het leerklimaat.
- **Positieve benadering van leerlingen door docenten:** vooral jongens vinden goede relatie met docent belangrijk; docent heeft oog voor interesses en drijfveer van leerling; docent benoemt en stimuleert positief gedrag; docent stelt zichzelf ook kwetsbaar op; docent biedt leerlingen iedere les weer kans om met schone lei te beginnen.
- **Structuur en duidelijkheid bieden in de lessen:** werken met een heldere didactische structuur zodat leerlingen weten waar ze aan toe zijn; taken overzichtelijk aanbieden en niet teveel tegelijk; grenzen aangeven; oppassen voor overkill in structurering; werkt averechts.
- **Reflectie uitlokken:** is geen spontane activiteit van leerlingen; met name jongens hebben behoefte aan begeleiding bij het leren reflecteren; docent geeft feedback op gedrag leerlingen; leerlingen uitnodigen om zelf te reageren en reflecteren; leerlingen uitnodigen om feedback op elkaar te geven.
- **Begeleiding bij het plannen en organiseren:** jongens laten werk gemakkelijk op zijn beloop en zijn ook moeilijker aan te zetten tot hard werken dan de meisjes; leerlingen leren een plan te maken en zich daaraan te houden; werken met weekplanners; oefenen in agendabeheer; bij grotere projecten en opdrachten met tussendoelen werken.
- **Ruimte voor humor:** ruimte voor humor komt de sfeer in de klas ten goed en wordt met name ook door jongens gewaardeerd; een kwinkslag helpt vaak meer dan een corrigerende aanwijzing.

Enkele nuances bij deze opsomming:

- De lessen uit het vo zijn ontleend aan Nederlandse scholen. We lopen dus het risico eenzijdig te focussen op kenmerken van ons eigen poldersysteem. Tegelijk blijkt uit het onderzoek dat deze methodieken en werkwijzen wel degelijk zoden aan de dijk zetten.

- Eerder is erop gewezen dat in het hoger onderwijs de verschillen tussen jongens en meisjes heel fors oplopen. Aandacht voor deze problematiek in het hoger onderwijs zijn we in de literatuur nog niet tegengekomen.

6.6 Interventie F: emancipeer de mannen

Als de huidige voorsprong van meisjes/vrouwen in het onderwijs goeddeels kan worden toegeschreven aan de emancipatie van vrouwen, dan wordt het nu tijd dat de mannen zich gaan profileren.

Tegelijkertijd zien we in vorm en rolverdeling veranderingen in het gezin, hebben we de overgang naar de dienstensector gemaakt en zijn er vermoedelijk nog meer veranderingen op macroniveau van invloed op onderwijsachterstand en -voorsprong. Maar wat is wijsheid in deze?

6.7 Interventie G: analyseren van ho-uitval mannen en acties starten

De relatief grote uitval van studenten in het ho is zo oud en bekend als het ho bestaat. Relatief nieuw is dat vooral mannen sneuvelen. Je zou denken dat als mannelijke studenten eenmaal de drempel van het ho overschreden hebben, hun kans op uitval niet groter of kleiner is dan die van hun vrouwelijke collega's. Dit blijkt niet zo te zijn. Wat is hier aan de hand en wat valt er aan te doen?

In *ITS in Perspectief 2012* is sprake van een screeningsinstrument dat wordt ontwikkeld bij de Radboud Universiteit. 'In het eerste studiejaar stopt ongeveer 15 procent van de studenten. Er zijn bekende risicogroepen: studenten die aan geen enkele voorlichtingsbijeenkomst hebben deelgenomen, die instromen op basis van een hbo-propedeuse, die elders een bindend negatief studieadvies hebben gekregen of studenten met een relatief laag punt voor wiskunde die toch kiezen voor een studie in die richting.' Met deze studenten kun je in gesprek gaan. Maar er zijn ook ongrijpbare factoren als: zich niet happy voelen, geen sociale ondersteuning, kwaliteit van docenten.

6.8 Interventie G: een meer fijnmazige beschrijving en analyse maken van onderwijsloopbanen van jongens en meisjes

De registratie van onderwijsstromen in het Nederlandse onderwijs is van een heel hoog niveau. We kunnen leerlingen aan de hand van hun nummer volgen door het hele onderwijs. Daarnaast hebben we tal van onderwijscohorten waarbij we niet alleen de onderwijsloopbaan van stap tot stap kunnen volgen, maar waarbij we ook allerlei variabelen over thuissituatie/persoonskenmerken/schoolkenmerken enzovoort ter beschikking hebben. Wat we tot op heden verzuimd hebben, is deze gegevens in detail en voor alle onderwijssoorten te ordenen en te analyseren vanuit het perspectief van sekse.

Tot slot

Neem ik u nog even mee terug naar het begin van dit betoog. Toen ik in de gaten kreeg dat mijn dochter, anders dan ik vermoedde, deel uitmaakte van een grote meerderheid van vrouwen die dat jaar als afgestudeerd arts aan de slag ging. Toen het mij duidelijk werd dat meisjes/vrouwen in het onderwijs naar de koppositie zijn doorgestoten.

Per jaar melden zich ongeveer 6000 studenten voor de studie geneeskunde. Ruim 3000 daarvan worden uitgeloot. Van de studenten die mogen starten met hun opleiding geneeskunde, is twee derde vrouw. Deze scheve verhouding zou komen door het huidige lotingsysteem dat studenten met een hoger cijfer een grotere kans geeft en bij een gemiddelde van een acht zelfs automatisch toegang verschaft. Meisjes zouden veel hogere examencijfers in het vwo behalen en zouden zo dus in het voordeel zijn.

Deze vaker gehoorde redenering blijkt op drijfzand te berusten zoals Pepijn Weeder (2012) heeft aangetoond.

Eerder zagen we dat de examencijfers voor jongens en meisjes maar minimaal verschilden.

De echte reden is dat 'de stethoscoop meer aan meisjes dan aan jongens trekt'. Ze hebben meer feeling voor en interesse in een carrière in die richting. Er melden zich daarom twee keer zoveel meisjes aan voor de loting. De iets hogere examencijfers voor meisjes leiden weliswaar tot een heel klein voordeel, maar de verhouding van een derde jongens en twee derde meisjes bij de aanmelding, keert in grote lijnen terug na de loting.

Waarom zich dan twee keer zoveel vrouwen als mannen aanmelden voor geneeskunde, is weer een heel ander chapter.

Literatuur

- Beker, M. (1986). Onderwijs en sekse-ongelijkheid. In J. van Kemenade, N. Lagerweij, J. Leune, & J. Ritzen (Red.). *Onderwijs, bestel en beleid 2; deel Onderwijs en samenleving A* (pp. 205-232). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Blogcollectief Onderzoek en Onderwijs. *Jongens verschillen in prestaties bij wiskunde en lezen*. Geraadpleegd mei 2013, via: <http://onderzoekonderwijs.net/2013/05/12/meisjes>
- Boschloo, A. (2012). *Schoolperformance in adolescents: an educational neuropsychology perspective*. Ridderkerk: Ridderprint
- Bruyckere, P. de, & Hulshof, C. (2013). *Jongens zijn slimmer dan meisjes en andere mythes over leren en onderwijs*. Culemborg: Lannoo.
- Cassuto, D. (2012). *Geef jongens hun ruggengraat terug*. NRC, 7 april 2012.
- CBS (2010). *Jaarboek onderwijs in cijfers 2010*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2011). *Jaarboek onderwijs in cijfers 2011*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2012). *Jaarboek onderwijs in cijfers 2012*. Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2012). *Statline: Leerlingen en studenten naar woongemeente vanaf 2000/2001* (website, laatst gewijzigd op 5 oktober 2012). Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2012). *Statline: Geslaagden naar woongemeente vanaf 2000/2001* (website, laatst gewijzigd op 5 oktober 2012). Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2012). *Statline: Hoger onderwijs, eerstejaarsstudenten naar vooropleiding en studierichting* (website, laatst gewijzigd op 15 mei 2012). Den Haag/Heerlen : CBS.
- CBS (2012). *Statline: Geboorte naar diverse kenmerken* (website, laatst gewijzigd op 22 juni 2012). Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2011). *Statline: Overlevingskansen; geslacht, leeftijd* (website, laatst gewijzigd op 29 november 2011). Den Haag/Heerlen: CBS.
- CBS (2012); *Statline: basisonderwijs, leerlingen in het basis- en speciaal basisonderwijs* (website; laatst gewijzigd op 25 mei 2012). Den Haag/Heerlen: CBS.
- Coenen, J., Meng, C., & Velden, R. van der (2011). *Schoolsucces van jongens en meisjes in het HAVO en VWO: waarom meisjes het beter doen*. Maastricht: Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt.
- Crone, E. (2012). *Het puberende brein. Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie*. Bert Bakker: Amsterdam.
- Driessen, G., & Doesborgh, J. (2004). De feminisering van het basisonderwijs. *Effecten van het geslacht van de leerkrachten op de prestaties, de houding en het gedrag van de leerlingen*. Nijmegen: ITS.
- Driessen, G. (2005). Effecten van de feminisering van het basisonderwijs: opinies of feiten?. *Pedagogiek, 25e jaargang, 1*, 40-58.
- Driessen, G., & Langen, A. van (2010). *De onderwijsachterstand van jongens. Omvang, oorzaken en interventies*. Nijmegen: ITS.
- Eurostat (2012). *Key Data on Education in Europe 2012*. Brussel: Education, Audiovisual and Culture Executive Agency
- Hartgers, M., & Portegijs, W. (2009). Onderwijs. In A. Merens, & B. Hermans (Red.). *Emancipatiemonitor 2008* (pp 46-77). Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau.
- Haverkamp, A. (2012). De universiteit wordt een meisje. *Radboud Magazine, 31*, 20-24.
- Heemskerk, I., Eck, E. van, Kuiper, E. & Volman, M. (2012). *Succesvolle onderwijsaanpakken voor jongens in het voortgezet onderwijs*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut van de Universiteit van Amsterdam.
- Heijden, M. van der (2013). *Ruzie over het puberbrein*. NRC, 13 april 2013.
- Inspectie van het Onderwijs (2011). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2009/2010*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2012). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2010/2011*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs (2013). *De staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2011/2012*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- ITS (2013). *ITS in perspectief 2012*. Nijmegen: ITS.

- Jolles, J. (2013). *Ellis en het verbreinen. Over hersenen, gedrag en educatie*. Amsterdam – Maastricht: Neuropsych Publishers.
- Jungbluth, P. (1981). Onderwijs en sekse-ongelijkheid. In J. van Kemenade, P. Jungbluth, N. Lagerweij, J. Leune, & J. Ritzen (Red.). *Onderwijs: Bestel en beleid* (pp. 118-192). Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Kuijpers, M. (2012). *Architectuur van leren voor de loopbaan: richting en ruimte*. Heerlen: Open Universiteit, LOOK.
- Marechal-van Dijken, J., Loor, O. de, Vliegthart, M. & Sanders, M. (2012). *Jongens ... aan de slag!* Utrecht: APS.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2012). *Overdrachtsdossier Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*. Den Haag: Ministerie OCenW.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2013). *Aanpak voortijdig schoolverlaten*. Brief naar Tweede Kamer, gedateerd 12 februari 2013 met Bijlage VSV-brief 2013.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2013). *Bijlage VSV-brief 2013. Nieuwe voortijdige schoolverlaters. Convenant 2011-2012. Voorlopige cijfers*. Den Haag: Ministerie OCenW.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (10 mei 2013). *Hoofdlijnenbrief Emancipatiebeleid 2013-2016*. Den Haag: Ministerie OCenW.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (10 mei 2013). *Bijlage bij Hoofdlijnenbrief Emancipatiebeleid 2013-2016*. Den Haag: Ministerie OCenW.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2012). *Kerncijfers 2007-2011*. Den Haag: Ministerie OCenW.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2013). *Kerncijfers 2008-2012*. Den Haag: Ministerie OCenW.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2010). *Trends in beeld 2010. Zicht op Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*. Den Haag: Ministerie OCenW.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2011). *Trends in beeld 2011 Zicht op Onderwijs, Cultuur en Wetenschap*. Den Haag: Ministerie OCenW.
- Nat, L. van der (2011). Opmars van de vrouwen. *Resource, nr 7, 17 november 2011, 6e jaargang*, 13-15. (blad voor studenten en medewerkers van Wageningen UR)
- OECD (2011). *Education at a Glance 2011: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- OECD (2012). *Education at a Glance 2012: OECD Indicators*. Paris: OECD Publishing.
- Rosenthal, R. (1992). *Pygmalion in the classroom: teacher expectation and pupils intellectual development*. New York: Irvington.
- Rosin, H. (2012). *The end of men and the rise of women*. New York: Penguin Books
- Onderwijsraad (2010). *Stand van educatief Nederland 2009*. Den Haag: Onderwijsraad
- Saarloos, S. van (2013). *Dames, zoek een kok en geen prof*. NRC, 30 maart 2013.
- Sevenster, L. & Schouten, I. (2012). *Zuinig zijn op jongens in de klas*. NRC, 5 januari 2013.
- Somers, M. (2012). *Het matriarchaat heeft de toekomst*. NRC, 2 november 2012.
- SLO (2012). *Digitale handreiking jongens en meisjes*. Geraadpleegd maart 2013, via: <http://handreikingjongensmeisjes.slo.nl/>
- Spilt, J., Koomen, H., & Jak, S. (2012). Are boys better off with male en girls with female teachers? A multilevel investigation of measurement invariance and gender match in teacher-student relationship quality. *Journal of School Psychology 50 (2012) 363-378*.
- STAMOS. *Statistieken Arbeidsmarkt Onderwijssectoren*. Geraadpleegd september 2012, via: www.stamos.nl/.
- Timmerman, G., & Essen, M. van (2004). De mythe van het "vrouwengevaar". Een historiserende inventarisatie van (inter)nationaal onderzoek naar de relatie tussen feminisering en het "jongensprobleem" in het onderwijs. *Pedagogiek, 24e jaargang, 1, 57-71*.
- Timmermans, A., Kuyper, H., & Werf, G. van der (2013). *Schooladviezen en onderwijsloopbanen. Voorkomen, risicofactoren en gevolgen van onder- en overadvisering*. Groningen: GION.
- Weeder, P. (2012). De stethoscoop trekt meer aan meisjes. *Medisch Contact, 67e jaargang, nr. 33-34, 1896-1897*.

Websites

Educational Neuropsychology. Brein, Leren en Educatie, breinblog Jelle Jolles op www.hersenenenleren.nl

Www.jongensenonderwijs.nl

Dossier *Jongens in het onderwijs* (verzameling van video's en teksten over verschillen tussen jongens en meisjes in onderwijs) op www.Leraar24.nl

Over de auteur

Prof. dr. J.F.G.M. Claessen is hoogleraar Onderwijskunde bij LOOK (Wetenschappelijk Centrum Leraren Onderzoek) van de Open Universiteit. Na zijn afstuderen in de Onderwijskunde aan de Radboud Universiteit in 1972 was hij tien jaar werkzaam als onderzoeker bij het ITS te Nijmegen. Inhoudelijk zwaartepunt was het onderwijs in de moderne vreemde talen. Zijn proefschrift had dan ook de titel *Moderne vreemde talen uit balans*. In de periode 1982-1997 was hij verbonden aan de Open Universiteit te Heerlen in verschillende hoedanigheden: hoofd Stafbureau Beleidsvoorbereiding, hoogleraar onderwijskunde in de Sociale faculteit, decaan van die faculteit en rector magnificus.

Van 1997 tot 2008 was hij directeur van CINOP, de landelijke onderwijs ondersteuningsinstelling voor het MBO te Den Bosch. In 2008 nam hij zijn werkzaamheden bij de OU weer op. Publicaties betreffen vooral onderwerpen op terrein van vreemde talenonderwijs, onderwijsbeleid en onderwijsorganisatie. In de afgelopen jaren publiceerde hij over professionalisering van leraren en met name de rol en betekenis van Leraar24.

Colofon

Uitgave

LOOK

Open Universiteit

September 2013

Bezoekadres

Valkenburgerweg 177

6419 AT Heerlen

Postadres

Postbus 2960

6401 DL Heerlen

Tekst

Prof.dr. J.F.M. Claessen

Tekstredactie

H. Horsten, Journalistieke Producties

Bureauredactie

M. Willems, MSc

Drs. J. Arkenbout

Oplage

100 exemplaren

Vormgeving en omslag

Team Visuele Communicatie

Foto omslag

Joost van den Broek, collectie Hollandse Hoogte

De rapporten staan onder redactie van prof. dr. R. Martens

U kunt deze publicatie downloaden via www.look.ou.nl. Dat geldt ook voor eerder verschenen LOOK-publicaties.

Een overzicht daarvan vindt u achterin deze publicatie.

Eerder verschenen rapporten

Walhout, J., & Nielissen, G. (2012). *ICT-gebruik stimuleren via netwerklere*. Rapport 42. Heerlen: Open Universiteit, LOOK.

Kruijff, R. de, & Korenhof, M. (2012). *Netwerklere bij WSKO. Verkennen en opstarten van netwerklere*. Rapport 41. Heerlen: Open Universiteit, LOOK.

Diepstraten, I., & Evers, A. (red). (2012). *Leraren leren. Een overzichtsstudie naar de professionele ontwikkeling van leraren*. Rapport 40. Heerlen: Open Universiteit, LOOK.

Aalsma, E., & Jansen, F. (2012). *Inzet van critical friends bij professionaliseren van leraren*. Rapport 39. Heerlen: Open Universiteit, LOOK.

Beers, R., Berkers, R., Kreijns, K., & Wassink, H. (2012). *Digitaal leren moet je leren. ICT-ontwikkeling in teams op SG Wre Di*. Rapport 38. Heerlen: Open Universiteit, LOOK.

Hulsbos, F., Andersen, I., Kessels, J., & Wassink, W. (2012). *Professionele ruimte en gespreid leiderschap*. Rapport 37. Heerlen: Open Universiteit, LOOK.

Nijland, F., Kruijff, R. de, & Diepstraten, I. (2012). *Inspireren tot leren. De Opleidingschool 2010-2011*. Rapport 36. Heerlen: Open Universiteit, LOOK.

Hermans, V., Perreijn, S., & Bie, M. de (2012). *Docent Zorg 2.0*. Rapport 35. Heerlen: Open Universiteit, LOOK.

Bruin, M., & Münstermann, H. (2012). *Specifieke beroepscompetenties van docenten in het middelbaar beroepsonderwijs*. Rapport 34. Heerlen: Open Universiteit, LOOK.

Janssen, S., Goes-Daniëls, M., & Wassink, H. (2012). *Een vliegende start: hoe houd je dit vast?* Rapport 33. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Hooijer, J., Amersfoort, D. van, & Willemse, S. (2012). *Welearning. Samen werken en samen leren binnen de Bisschop Möller Stichting*. Rapport 32. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Jansen, F., Aalsma, E., & Janssen, S. (2011). *Professionaliseren in het hart van de vernieuwing*. Rapport 31. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Das, L., & Walhout, J. (2011). *Informatievaardigheden en de mediathecaris*. Rapport 30. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Hooijer, J., & Amersfoort, D. van. (2011). *Leren, innoveren en netwerken in po en pabo in Fryslân*. Rapport 29. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Lutgerink, J., Evers, A., Jans, E., Deuss, E., Stuker, E., Almekinders, R., & Maagdenberg, W. (2011). *Misconcept of preconcept?* Rapport 28. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Schuit, H., Vrieze, I. de, & Slegers, P. (2011). *Leerlingen motiveren: een onderzoek naar de rol van leraren*. Rapport 27. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

- Goes-Daniëls, M., Berkers, R., Hulsebosch, J., & Coenders, M. (2011). *Professionaliseren en versterken praktijknetwerken VM2*. Rapport 26. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Schreurs, B., Evers, A., & Alphen, L. van (2011). *Leren op de werkplek in samenhang organiseren met 360-gradenfeedback. Twee casestudies*. Rapport 25. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Korenhof, M., Coors, P., Meijs, C., Amersfoort, D. van, & Moolenaar, N. (2011). *Netwerkleren in het primair onderwijs. Twee casestudies*. Rapport 24. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Beumer, M., Jeninga, J., Münstermann, H., & Perreijn, S. (2011). *Op weg naar een individueel ontwikkelingsplan in het praktijkonderwijs*. Rapport 23. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Martens, R., Hooijer, J., Kreijns, K., Laat, M. de, Vermeulen, M., & Wassink, H. (2011). *LOOK-onderzoek: vijf programmalijnen*. Rapport 22. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Schuwer, R., Lutgerink, J., Bie, M. de, Dieleman, A., Hermans, V. & Timmermans, G. (2011). *Ontwikkelen van leer materiaal in leerlijnen*. Rapport 21. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Leeuwestein-Verbeek, P., Meulen, M. van der, Perreijn, S., & Heeroma, N. (2011). *Teamontwikkeling basisschool Aan de Bron*. Rapport 20. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Janssen, S., Dresen, M., Heeroma, N., & Berkers, R. (2011). *Inzicht in teamontwikkeling door praktijkonderzoek op het vmbo van Scholengemeenschap Were Di*. Rapport 19. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Wenger, E., Trayner, B., & Laat, M. de. (2011). *Promoting and assessing value creation in communities and networks: a conceptual framework*. Rapport 18. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Stijnen, P., & Martens, R. (2011). *Jaarverslag onderzoek. LOOK 2010*. Rapport 17. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Janssen, S., Jansen, F., Schaepkens, H., & Groot, M. de. (2011). *Van teamontwikkeling naar persoonlijke ontwikkeling en omgekeerd. Evaluatie van een aanpak voor teamontwikkeling bij het ROC Koning Willem I College*. Rapport 16. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Goes-Daniëls, M., & Vermeulen, M. (2011). *Teamontwikkeling in de Dutch Health Tec Academy. Het gebruik van datafeedback bij het handelen van leraren in de CGO*. Rapport 15. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Goes-Daniëls, M., & Vermeulen, M. (2011). *Teamontwikkeling in de opleiding facilitaire dienstverlening. Het gebruik van datafeedback bij het handelen van leraren in de CGO*. Rapport 14. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Vermeulen, M., Klaijisen, A., & Martens, R. (red). (2011). *De lerende leraar. Docentprofessionalisering in de praktijk. Bundel met deelrapporten Ruimte voor professionalisering, Professionalisering in het buitenland en Professionalisering in het primair onderwijs*. Rapport 13. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Martens, R., & Stijnen, P. (2010). *Jaarverslag onderzoek. LOOK 2009*. Rapport 12. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.
- Kessel, N. van, Rens, C. van, & Vrieze, G. (2010). *Ruimte voor professionalisering. Formele regelingen voor professionalisering van leraren en het gebruik ervan*. Rapport 11. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Goes-Daniëls, M., Vermeulen, M., & Jansen, D. (2010). *Competentiegericht Opleiden in de Uiterlijke Verzorging. Onderzoek naar het handelen van leraren in CGO bij ROC Eindhoven*. Rapport 10. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Brand-Gruwel, S., & Walhout, J. (2010). *Informatievaardigheden voor leraren*. Rapport 9. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Hovius, M., & Kessel, N. van. (2010). *Professionalisering van leraren in het buitenland. Een inventarisatie van de stand van zaken in twaalf Europese landen*. Rapport 8. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Kuijk, J. van, Gennip, H. van, Wester, M., Smit, F., & Claassen, A. (2010). *Samen professionaliseren, samen uitvoeren. Evaluatie vraaggestuurde projecten 2009 Ruud de Moor Centrum*. Rapport 7. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Frietman, J., Kennis, R., & Hövels, B. (2010). *Managen van informeel leren: hoe ver kun je gaan? Een verkennende studie naar kwaliteitsmanagement van het informeel leren van leraren*. Rapport 6. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Dungen, M. van den, & Smit, W. (2010). *Meerdere wegen naar professionalisering*. Rapport 5. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Zwaneveld, B., & Rigter, H. (2010). *Over drempels naar meer ict-gebruik in het voortgezet onderwijs*. Rapport 4. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Someren, K. van, Doornebos-Klarenbeek, D., & Walhout, J. (2010). *Een pakkend begin! Vakdidactiek en economie. Ruim 30 concrete voorbeelden voor het economieonderwijs om goed van start te gaan*. Rapport 3. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Goes, M., Beeksma, M., Delea, P., & Hooijer, J. (2010). *Verbreiding en verdieping competentiegericht opleiden van docenten binnen de NHL Hogeschool Leeuwarden. Eindverslag van de samenwerking tussen de NHL Hogeschool Leeuwarden en het Ruud de Moor Centrum, de activiteiten en de resultaten in de periode 2005-2009*. Rapport 2. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Goes, M., Delea, P., & Laat, M. de (2010). *Onderzoek naar de succes- en faalfactoren bij het leernetwerk Consortium VMBO-MBO*. Rapport 1. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Eerder verschenen publicaties

Kessels, J.W.M. (2012). *Leiderschapspraktijken in een professionele ruimte*. Inaugurele rede. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Nieuwenhuis, L. F.M. (2012). *Leven lang leren on the roc's! Een visie op werken en leren in het mbo*. Inaugurele rede. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Diepstraten, I., Wassink, H., Stijnen, S., Martens, R., & Claessen, J. (2011). *Professionalisering van leraren op de werkplek. Jaarboek Ruud de Moor Centrum 2010*. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Stevens, L.M. (2010). *Zin in onderwijs*. Inaugurele rede. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Martens, R.L. (2010). *Zin in onderzoek. Docentprofessionalisering*. Inaugurele rede. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

Martens, R.L. (2009). *LOOK onderzoeksprogramma 2009-2011. Succesvol leven lang leren op de werkplek: onderzoek naar de praktijk van docentprofessionalisering*. Heerlen: Open Universiteit, Ruud de Moor Centrum.

LOOK
Wetenschappelijk Centrum Leraren Onderzoek

E look@ou.nl

Postadres
Postbus 2960, 6401 DL Heerlen